

Proszę do 25 marca br. o zapoznanie z załączonymi treściami podręcznikowymi, a następnie rozwiązanie adekwatnych zadań z kart pracy (w przypadku kl. IV zadania w podręczniku).

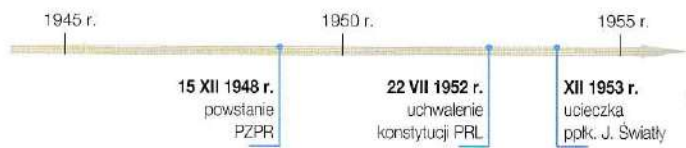
Są to materiały obowiązkowe, więc większość z Was ma je już w wersji papierowej. Nie mniej jednak przesyłam wersję elektroniczną.

W razie trudności ze zrozumieniem treści lub znalezieniem prawidłowych rozwiązań proszę o kontakt email: info@lekcje-historii.com i/lub Skype: wojtek5324 w czasie, jaki jest przewidziany na lekcje.

4 POLSKA W CZASACH STALINIZMU

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Przypomnij, w jaki sposób komuniści przejmowali władzę w Polsce.
2. Scharakteryzuj działalność opozycji w latach 1944–1948.

■ POWSTANIE PZPR

W czerwcu 1948 r. na posiedzeniu Komitetu Centralnego PPR Władysław Gomułka wygłosił referat, w którym przedstawił swój pogląd na temat stanowisk różnych partii robotniczych wobec kwestii niepodległości Polski i podkreślił rolę PPS. Taka postawa pozostawała w sprzeczności z oficjalną polityką Moskwy – w tym samym czasie potępiła ona narodową drogę jugosłowiańską do socjalizmu i nakazała przeprowadzenie kolektywizacji w krajach podlegających jej wpływom. W ten sposób chciano doprowadzić do ujednoczenia systemów politycznych i gospodarczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz zbliżyć je jeszcze bardziej do ZSRR. Dlatego na kolejnym posiedzeniu KC PPR Władysław Gomułka został oskarżony przez Bolesława Bierut o tzw. odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne. Dotychczasowemu I sekretarzowi zarzucano wówczas m.in. nieufność wobec ZSRR, uchylanie

się od walki z „elementami nacjonalistycznymi” na wsie oraz nacjonalistyczne podejście do problemów globalnych, a następnie zmuszono go do uznania swoich win i złożenia samokrytyki. Ostatecznie Gomułkę odsunięto na boczny tor polityki. Wydarzenie to rozpoczęło proces przyspieszonej sowietyzacji kraju.

W tym samym czasie w PPR i PPS przeprowadzono weryfikację członków obu partii. Doszło także do procesów sądowych polityków PPS, co osłabiło jej przywództwo i struktury. Celem takiego postępowania było doprowadzenie do zjednoczenia tych partii, ale przy dominującej roli komunistów z PPR. Stało się to **15 grudnia 1948 r.** w auli Politechniki Warszawskiej – z połączenia PPS i PPR powstała komunistyczna **Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)**. Na jej czele stanął dotychczasowy prezydent i I sekretarz KC PPR Bolesław Bierut, który wraz ze swoimi współpracownikami, m.in. Jakubem Bermanem i Hilarym

POSTAĆ HISTORYCZNA

BOLESŁAW BIERUT 1892–1956 r.

Był działaczem komunistycznym, prezydentem Polski i agentem NKWD. W młodości pozostawał pod ścisłymi wpływami religii katolickiej. Uczestniczył w strajku szkolnym przeciwko przymusowej nauce języka rosyjskiego. Kiedy usunięto go ze szkoły, podjął pracę fizyczną i nawiązał kontakty z komunistami.

W latach 20. przebywał w Moskwie, gdzie przeszedł szkolenia z zakresu agentury. Aktywnie działał w Kominternie, wspomagając rozwój ideologii komunistycznej w krajach europejskich. W 1933 r. został skazany na 7 lat więzienia w Polsce, co uchroniło go przed czystkami, jakich dokonano w strukturach KPP w ZSRR. Po wybuchu II wojny światowej zbiegł na teren okupacji radzieckiej i zrezygnował z obywatelstwa polskiego, przyjmując sowieckie. W 1943 r. przeniesiono go na ziemie polskie, gdzie uczestniczył w organizacji przyszłej władzy podległej Stalinowi. W latach 1947–1952 pełnił funkcję prezydenta, a w okresie 1952–1954 był premierem. Zmarł w Moskwie.

Mincem, już od kilku lat ściśle realizował zalecenia Kremla. Natomiast Gomułkę i jego zwolenników usunięto z partii, a następnie uwięziono. Wzorem innych krajów komunistycznych planowano wytoczyć im proces pokazowy, jednak ostatecznie do niego nie doszło.

Przemówienie premiera Józefa Cyrankiewicza podczas kongresu zjednoczeniowego PPS i PPR zostało przyjęte owacją na stojąco. Cyrankiewicz reprezentował frakcję PPS, która po wojnie podjęła współpracę z komunistami. Jej przedstawiciele mieli jednak mniejszy wpływ na utworzoną na tym kongresie PZPR niż działacze PPR.

■ fotografia, Warszawa, 15 XII 1948 r.

■ Kult jednostki

Jednym z przejawów wprowadzania w Polsce sowieckiego modelu komunizmu było oddawanie czci Stalinowi. Jego propagandowy wizerunek kreowano poprzez indoktrynację w szkołach oraz zakładach pracy, literaturę, środki masowego przekazu oraz film. Kult przywódcy ZSRR osiągnął wręcz formę sakralną – przedstawiano go bowiem jako żyjącego wiecznie nadczłowieka i wszytkowiedzącego geniusza, troskliwie dbającego o dobro swoich obywateli. Śmierć

■ PODPORZĄDKOWANIE SCENY POLITYCZNEJ KOMUNISTOM

Od wyborów w 1947 r. komuniści w pełni kontrolowali sytuację polityczną w kraju. Nastąpiło także rozbięcie zbrojnego podziemia, od dłuższego czasu skutecznie inwigilowanego przez aparat bezpieczeństwa. Członkowie WiN, NSZ i NZW trafiali do więzień i byli skazywani na śmierć lub długoletnie kary pozbawienia wolności, często kierowano ich także do obozów pracy.

Wraz ze wzrostem znaczenia komunistów rozpoczęł się proces zmniejszania roli pozostałych partii. W 1949 r. odbył się kongres ruchu ludowego, na którym doszło do włączenia rozbitego mikołajczykowskiego PSL do kontrolowanego przez władze Stronnictwa Ludowego (SL), co doprowadziło do powstania **Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL)**. Natomiast Stronnictwo Pracy podjęło decyzję o przystąpieniu w 1950 r. do Stronnictwa Demokratycznego (SD). Zarówno ZSL, jak i SD były całkowicie podporządkowane PZPR i pełniły przez cały okres panowania komunizmu jedynie funkcje fasadowe. Propagowały m.in. hasła sojuszu robotniczo-chłopskiego i idee kolektywizacji (ZSL), a także uspołecznienia wśród rzemieślników (SD).

radzieckiego dyktatora 5 marca 1953 r. ogłoszono słowami: „Przestało bić serce Józefa Stalina”. Wzorem kultu „wielkiego wodza” w krajach komunistycznych oddawano także cześć poszczególnym I sekretarzom partii. W Polsce w taki sposób traktowano przede wszystkim Bolesława Bieruta, którego imieniem nazywano m.in. zakłady pracy. Jego osobę, tak jak Stalina, propagandowo kreowano, ukrywając prawdziwe oblicze bezwzględnego przywódcy.

? Jaki cel przyświecał tworzeniu kultu przywódców partii komunistycznych?

Na krajowy zlot Związku Walki Młodych przybył władze państwa z prezydentem Bierutem na czele. Organizacja ta istniała w latach 1943–1948 i brała udział w utrwalaniu władzy komunistów. Bojówki ZWM uczestniczyły w tłumieniu młodzieżowych demonstracji antykomunistycznych, egzekwowaniu przymusowych kontyngentów od chłopów, a także pomagały osadnikom na Ziemiach Odzyskanych.

■ fotografia, Warszawa, 1946 r.

STALINIZM W POLSCE

Po przejęciu władzy w Polsce komuniści podjęli brutalne działania mające na celu utrwalenie swoich rządów. Rozprawiono się z opozycją i ze zbrojnym podziemiem, a życie obywateli poddano pełnej kontroli. Towarzyszyła temu atmosfera zagrożenia oraz wszechobecna propaganda komunistyczna.

Bia Głebie Ojczyzno biją nasze młode serca

Chłopi i robotnicy byli przedstawiani w propagandzie komunistycznej jako dwie grupy społeczne stanowiące podstawę nowego ustroju Polski. Ich współpraca miała doprowadzić do budowy kraju, w którym zamierzano zrealizować wszystkie założenia socjalizmu.

■ plakat, Polska, 1955 r.

Wizerunki przywódców Polski i ZSRR często były wykorzystywane przez propagandę. Władze komunistyczne podkreślały konieczność i opłacalność ścisłej współpracy z potężnym sąsiadem ze Wschodu. Na podobieństwo kultu Stalina starano się także rozwijać kult osoby Bieruta.

■ plakat, Polska, 1953 r.

Proces członków Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość toczył się w Warszawie w latach 1946–1947. Działacze organizacji niepodległościowych, przeciwni ideologii komunistycznej, pozostawali celem represji, po zakończeniu działań wojennych.

■ fotografia, Warszawa, 1947 r.

? PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień środki represji stosowane przez władze komunistyczne wobec przeciwników systemu.
2. Podaj cele propagandy komunistycznej w czasach stalinizmu.

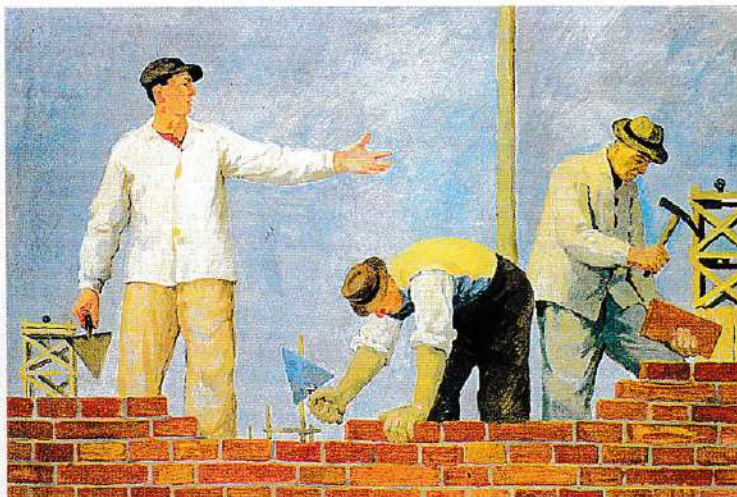
■ PROPAGANDA KOMUNISTYCZNA

Pod koniec lat 40. obowiązującym kierunkiem w polskiej kulturze i sztuce został **realizm socjalistyczny (socrealizm)**. Artyści oraz twórcy, chcąc otrzymać poparcie i fundusze na dalszą działalność, musieli podporządkować się polityce władz. Dlatego w tym czasie zaczęły powstawać pochwalne wiersze na cześć przywódców państwowych i partii, powieści o życiu robotników oraz o walce z przeciwnikami systemu, a także piosenki opiewające zalety komunizmu. W architekturze nastąpił rozkwit neoklasycystycznego budownictwa, które w latach 30. zdobyło znaczną popularność w ZSRR. W tym stylu wzniesiono w Polsce **Pałac Kultury i Nauki** oraz Marszałkowską Dzielnicę Mieszkaniową (MDM) w Warszawie, a także dzielnicę Nowa Huta w Krakowie. Aby zyskać miejsce na nowe

budowle, w stolicy wyburzono całe kwartały nadających się do odbudowy kamienic z przełomu XIX i XX w. Dużą wagę komuniści przywiązywali do propagandy, która miała oddziaływać na społeczeństwo. W tym celu realizowali filmy dokumentalne i fabularne, przedstawiające fałszywy, ale zgodny z ideologią komunistyczną obraz dziejów Polski. Wynikało z nich, że główną rolę w historii państwa odgrywali chłopci oraz robotnicy uciskani przez kosmopolityczną szlachtę, duchowieństwo i burżuazję. W szczególności przekłamany sposób ukazywano dzieje II Rzeczypospolitej jako państwa faszystowskiego. Do innych środków propagandy należały: radio, prasa, różnego rodzaju plakaty oraz sprawozdania z wieców. Dbano w nich o prosty sposób przekazu, ułatwiający zrozumienie jak najszerszemu gronu odbiorców.

■ Socrealizm

Sztuka socrealistyczna w zamierzeniu władz komunistycznych miał odpowiadać formą prostym odbiorcom i nieść czytelny przekaz propagandowy. Partia komunistyczna zrezygnowała w związku z tym ze wspierania awangardowych kierunków w sztuce, które na początku lat 20. XX w. były silnie powiązane z ruchem komunistycznym. W architekturze w niewielkim stopniu korzystano z rozwiązań zastosowanych w modernizmie, spotkać można było za to liczne nawiązania do budowl klasycystycznych, choć tradycyjne antyczne ornamenty zastępowano symbolami związanymi z pracą robotników i chłopów.

„**Podaj cegłę**” – zawołanie towarzyszące murarzom odbudowującym kraj zniszczony w czasie wojny – stało się tytułem obrazu Andrzeja Kobzdeja. Tematyka związana z pracą robotników i chłopów była najczęściej wykorzystywanym motywem w dziełach socrealistów.

■ obraz, 1950 r.

? Do jakich stylów architektury i sztuki nawiązywał socrealizm?

Socrealistyczna rzeźba z cmentarza żołnierzy radzieckich w Cybince przedstawia żołnierza Armii Czerwonej, który obejmuje ramieniem postacie symbolizujące robotników oraz chłopów. Ich widocznymi atrybutami są sierp i młot.

■ płaskorzeźba, Cybinka, ok. 1955 r.

JĘZYK KOMUNISTÓW

Komunistyczna władza posługiwała się specyficznym językiem propagandy, którego przykładem może być przemówienie wygłoszone po śmierci Stalina przez Józefa Cyrankiewicza.

Bracia! Polacy!

Dziś, w dniu wielkiej żałoby, gdy pełne bólu serca setek milionów ludzi na całym świecie żegnają Wielkiego Stalina – lud Warszawy, dając wyraz swoim uczuciom, manifestuje zdecydowaną wolę całego narodu polskiego, aby nieśmiertelne i fundamentalne zdobycze naszego narodu, które przyniosła nam epoka stalinowska, aby dzieło Wielkiego Stalina w sercach, umysłach i czynach naszych, czynach milionów Polaków ponieść dalej drogą, którą wytyczył nam Stalin [...].

Masy pracujące Polski ślubują, że pod wodzą Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i wiernego ucznia Stalina – towarzysza Bolesława Bieruta – jeszcze twardszy będzie nasz krok ku dalszym zwycięstwom, że jeszcze żarliwsza będzie nasza codzienna praca, jeszcze mocniejsza walka o pokój, jeszcze głębsza miłość do naszej ojczyzny, jeszcze większa troska o jej siłę ochronną, o umacnianie niepodległości, że jeszcze większa będzie nasza czujność wobec wrogów i jeszcze

pełniejsza jedność narodu w walce o pokój i socjalizm, w walce, w której natchnieniem będzie nieśmiertelne imię Wielkiego Stalina.

„Partia sternikiem” to jeden z najsłynniejszych polskich plakatów propagandowych. Powstał z okazji kongresu zjednoczeniowego PPR i PPS w 1948 r., a w późniejszych latach doczekał się wielu nowych wersji przygotowywanych przez opozycję antykomunistyczną.

■ plakat, 1948 r.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw założenia, jakie – według Cyrankiewicza – mieli realizować Polacy po śmierci Stalina.
2. Wskaż w tekście zwroty będące przykładem kultu osoby Józefa Stalina.

Źródło: W. Pronobis, *Polska i świat w XX wieku*, Warszawa 1990, s. 418–419.

■ STOSUNEK WŁADZY DO MŁODEGO POKOLENIA

Nieodłączną częścią każdego systemu totalitarnego były próby przejęcia kontroli nad wszystkimi dziedzinami życia społecznego. Największą uwagę władza zwracała na młode pokolenie – to ono w przyszłości miało kształtować kraj, dlatego należało je ideologicznie przygotować i przekonać, że najwyższą wartość stanowi komunizm. Wprowadzono wówczas wiele reform w szkolnictwie, ułatwiono dostęp do edukacji młodzieży wiejskiej, skrócono drogę kształcenia dla osób chcących zostać nauczycielami. Jednocześnie ograniczono autonomię wyższych uczelni i ustanowiono obostrzenia mające doprowadzić do podporządkowania uniwersytetów władzy państwowej.

Młodych ludzi starano się aktywizować w różnych organizacjach, m.in. w **Związku Młodzieży Polskiej (ZMP)** i **Stuzbie Polsce (SP)**. Aby odseparować ich od wpływu starszych osób oraz Kościoła, zachęcano ich do częstego uczestnictwa w zebraniach i manifestacjach.

Defilada na zakończenie zjazdu Związku Młodzieży Polskiej. Organizacja ta powstała w 1948 r. w wyniku połączenia różnych ugrupowań, a wzorowano ją na radzieckim Komsomole. ZMP propagowała stalinowskie hasła współzawodnictwa pracy oraz zaangażowania w budowę socjalistycznego państwa.

■ fotografia, Wrocław, 22 VII 1949 r.

■ REPRESJE POLITYCZNE

Umocnienie się reżimu komunistycznego wiązało się ze zwiększeniem represji wobec społeczeństwa. Zjawisko to było zgodne z przekonaniem Stalina, który twierdził, że wraz z rozwojem socjalizmu zaostrza się walka klasowa. Ofiarami prześladowań stawali się nie tylko realni, ale także urojeni przeciwnicy komunizmu. W celu ułatwienia prowadzenia działań organom władzy od 1951 r. jedynym dokumentem tożsamości obywatela polskiego był dowód osobisty. Aby go otrzymać, należało pozostawić w komendzie milicji odciski palców.

W pierwszej kolejności prześladowania dotknęły wielu polskich działaczy niepodległościowych. Podczas brutalnych przesłuchań i śledztw byli oni poddawani także torturom. Wśród prześladowanych przez ustrój komunistyczny znalazł się m.in. przedwojenny polski premier, piłsudczyk Kazimierz Świtalski. Stracono również legendę podziemia rotmistrza Witolda Pileckiego oraz szefa Kedywu AK gen. Augusta Emila Fiedorfa, pseud. Nil. Podczas próby ucieczki z siedziby Urzędu Bezpieczeństwa (UB) na ul. Koszykowej zginął także słynny działacz Szarych Szeregów i AK Jan Rodowicz, pseud. Anoda. Kolejnymi ofiarami stalinizmu byli działacze komunistyczni, którzy sami wprowadzili ten system w Polsce. Na początku lat 50. w więzieniach znaleźli się m.in. marszałek Polski Michał Rola-Żymierski i gen. Stefan Mossor.

Fala represji dotknęła też Kościoły, ponieważ postanowiono ograniczyć wpływ religii na społeczeństwo i doprowadzić do jego laicyzacji. W 1951 r. zamordowano w więzieniu zwierzchnika Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego biskupa Jana Padewskiego, aresztowano również kilku duchownych ewangelickich pracujących wśród ludności mazurskiej. Masowe prześladowania dotknęły Kościół rzymskokatolicki, który

Rotmistrz Witold Pilecki zorganizował w czasie wojny siatkę wywiadowczą wewnątrz obozu Auschwitz. Przekazywała ona informacje o sytuacji więźniów. Pileckiemu udało się stamtąd zbiec, aby prowadzić dalszą działalność w ramach AK. Po wojnie został aresztowany i skazany na śmierć jako wróg Polski Ludowej.

■ fotografia, Warszawa, 1948 r.

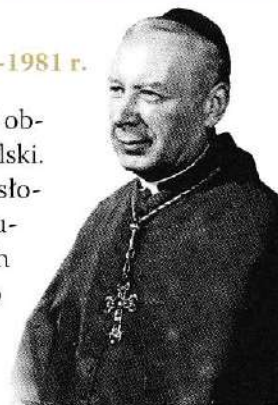
otwarcie sprzeciwiał się nowemu ustrojowi. W tej sytuacji władze dokonały nacjonalizacji większości majątku należącego do Kościoła oraz do charytatywnej organizacji Caritas. W 1950 r. doszło do podpisania porozumienia między przedstawicielami rządu a episkopatem, który w zamian za niezbędne do funkcjonowania Kościoła deklaracje zobowiązał się do uznania reżimu komunistycznego. Mimo zawarcia układu represje ponownie się zaostrzyły. Na początku lat 50. aresztowano kilku biskupów i wytoczono im procesy. W 1953 r. wydano dekret nakazujący duchownym składanie przysięgi na wierność PRL. Przeprowadzono także pokazowy proces biskupa Czesława Kaczmarka, który na skutek tortur w areszcie śledczym przyznał się do współpracy w czasie wojny z Niemcami i oskarżył najwyższe władze kościelne o antypolską politykę. Mimo to organom państwowym nie udało się nakłonić prymasa **Stefana Wyszyńskiego** do potępienia biskupa, co zakończyło się internowaniem we wrześniu 1953 r. głowy polskiego Kościoła.

POSTAĆ HISTORYCZNA

STEFAN WYSZYŃSKI 1901–1981 r.

Był prymasem Polski. Oprócz posługi kapłańskiej zaangażował się w działalność oświatową i społeczną w kręgach robotniczych. Podczas II wojny światowej ukrywał się oraz pełnił funkcję kapelana w oddziałach AK. W 1946 r. mianowano go biskupem diecezjalnym lubelskim, a dwa lata później został prymasem Polski. Władze komunistyczne utrudniły mu w 1953 r. wyjazd do Rzymu po odbiór nominacji kardynalskiej. Został poddany represjom, a w latach 1953–1956 był

internowany. Zorganizował obchody Tysiąclecia Chrztu Polski. Znalazł się w gronie pomysłodawców napisania listu biskupów polskich do duchownych niemieckich. Pod koniec jego życia stosunki Kościoła z władzami państwowymi zaczęły się normalizować.

em

ankiewi-
Stalina.
em.

418-419.

olskiej. Orga-
nych ugrupo-
P propagowała
gazowania

W ramach działań na rzecz osłabienia Kościoła katolickiego władze sprzyjały także powstawaniu organizacji katolickich niechętnych episkopatowi. Głównym reprezentantem tego nurtu był lider przedwojennej skrajnie nacjonalistycznej organizacji Obozu Narodowo-Radykalnego – **Bolesław Piasecki**. Założył on wspierane przez władze PRL **Stowarzyszenie PAX**, propagujące zasady współpracy Kościoła z państwem komunistycznym. W 1953 r. katolickie pismo „Tygodnik Powszechny” zostało na trzy lata przejęte przez PAX. Od końca lat 40. komuniści próbowali zdobyć wpływy wśród duchownych, inicjując powstanie w ich gronie tzw. **ruchu księży patriotów**, w różny sposób uzależnionych od władz państwowych.

■ ZMIANY USTROJOWE W OKRESIE STALINIZMU

Umacnianie się reżimu komunistycznego zostało usankcjonowane przyjęciem **22 lipca 1952 r.** konstytucji, która z licznymi zmianami przetrwała aż do 1997 r. Na mocy tej ustawy zasadniczej obowiązywała nowa nazwa państwa **Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL)**, dostosowano do nowego ustroju godło – orła pozbawiono korony, choć w rzeczywistości nie miał jej już od 1944 r. Odrzucono trójpodział władzy na rzecz zasady jednolitości władz państwowych. Funkcję parlamentu pełniła tylko jedna izba poselska (sejm). Zlikwidowano urząd prezydenta, a w jego miejsce powołano do życia Radę Państwa składającą się z 15 osób, jednak główną władzę sprawował I sekretarz PZPR, który odgrywał decydującą rolę w państwie. Ustrój państwa dostosowano do wzorców sowieckich, co było szczególnie widoczne w strukturze władz lokalnych – dawnych burmistrzów, prezydentów miast i wojewodów zastąpili przewodniczący odpowiednich rad narodowych. Formalnie konstytucja dawała społeczeństwu szerokie prawa obywatelskie, które jednak ograniczono zapisem że „nie mogą one godzić w ustrój i porządek prawny PRL”.

ĆWICZENIA

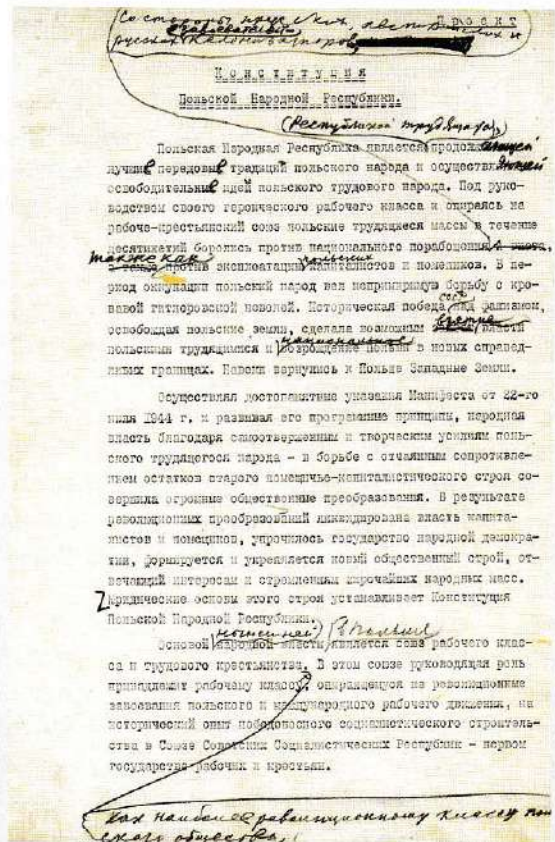
1. Wskaż zmiany polityczne i społeczne, jakie nastąpiły w okresie stalinowskim.
2. Wyjaśnij, dlaczego rząd komunistyczny podjął walkę z Kościołem.
3. Oceń metody sprawowania władzy w Polsce na początku lat 50.

DLA ZAINTERESOWANYCH

P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Losy więzienne*, Warszawa 1993.
A. Sobór-Świdwerska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

■ Konstytucja PRL

Konstytucja PRL i sposób jej opracowania świadczyły o zależności polskich władz od Moskwy. Ustawa zasadnicza została najpierw przetłumaczona na język rosyjski i dopiero po uzyskaniu aprobaty Stalina oraz naniesieniu jego poprawek, przedstawiono ją w polskim sejmie.

Zachowany maszynopis Konstytucji PRL zawiera odręczne uwagi i dopiski naniesione przez Stalina.

■ maszynopis, ok. 1951 r.

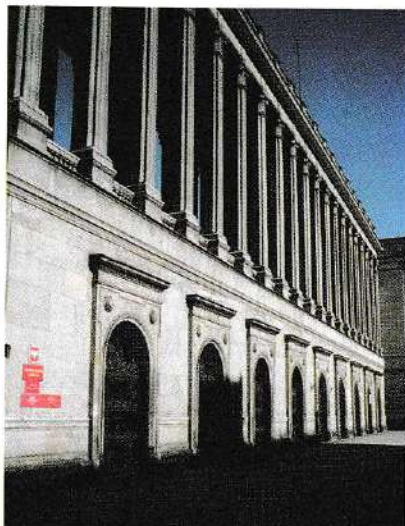
? Jaka była rola Stalina w pracach nad Konstytucją PRL z 1952 r.?

Stalinogród	http://link.nowaera.pl/his363
Marszałek Rokossowski	http://link.nowaera.pl/his364
Generał Nil	http://link.nowaera.pl/his365

4. POLSKA W CZASACH STALINIZMU

Zadanie 1.

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj polecenia.

a) Podaj nazwę stylu, który reprezentują przedstawione wyżej budowla i grafika.

b) Wymień trzy cechy tego kierunku w architekturze.

c) Napisz na podstawie grafiki, jakim celom służył ten styl.

Zadanie 2.

Przyporządkuj nazwiskom właściwe opisy.

- Bolesław Bierut •
- Władysław Gomułka •
- Józef Cyrankiewicz •
- Stefan Wyszyński •

- działacz komunistyczny, członek PPS i PZPR, pięciokrotny premier RP i PRL (1947–1952 i 1954–1970)
- I sekretarz KC PPR w latach 1943–1948, I sekretarz KC PZPR w latach 1956–1970, oskarżony o odchylenia prawicowo-nacjonalistyczne
- prymas Polski, zaangażowany w działalność oświatową i społeczną w kręgach robotniczych, podczas II wojny światowej kapelan AK
- prezydent Polski w latach 1947–1952, premier w latach 1952–1954

Zadanie 3.

Przeczytaj fragment preambuły do konstytucji z 1952 r., a następnie wykonaj polecenia.

Polska Rzeczpospolita Ludowa jest republiką ludu pracującego. [...]

Polski lud pracujący pod przewodnictwem bohaterskiej klasy robotniczej, opierając się na sojuszu robotniczo-chłopskim, walczył dziesiątki lat o wyzwolenie z niewoli narodowej, narzuconej przez pruskich, austriackich i rosyjskich zaborców-kolonizatorów, tak samo jak walczył o zniesienie wyzysku polskich kapitalistów i obszarników.

W okresie okupacji Naród Polski toczył nieustępliwą, bohaterską walkę z krwawym najazdem hitlerowskim. Historyczne zwycięstwo Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich nad faszyzmem wyzwoliło ziemie polskie, umożliwiło polskiemu ludowi pracującemu zdobycie władzy i stworzyło warunki narodowego odrodzenia Polski w nowych, sprawiedliwych granicach. Na wieczne czasy powróciły do Polski Ziemie Odzyskane. Wcielając w życie wiekopomne wskazania Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 lipca 1944 r. i rozwijając jego zasady programowe, władza ludowa – dzięki ofiarnym i twórczym wysiłkom polskiego ludu pracującego, w walce z zaciekłym oporem rozbitków starego ustroju kapitalistyczno-obszarniczego – dokonała wielkich przeobrażeń społecznych. W wyniku rewolucyjnych walk i przemian obalona została władza kapitalistów i obszarników, utrwaliło się państwo demokracji ludowej, kształtuje się i umacnia nowy ustrój społeczny, odpowiadający interesom i dążeniom najszerzych mas ludowych.

Źródło: DzU z 1952 r., nr 33, poz. 232.

a) Wyjaśnij, na czym miała polegać demokracja ludowa w PRL.

b) Napisz, w jaki sposób komuniści interpretowali historię Polaków.

c) Podaj nazwę państwa polskiego wprowadzoną w 1952 r.

Zadanie 4.

Wpisz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – obok fałszywych.

- Polska Zjednoczona Partia Robotnicza powstała w 1948 r. z połączenia PPS i PPR.
- Wraz z przejmowaniem władzy przez komunistów w Polsce postępowało rozbiście partii politycznych, wskutek czego rosła ich liczba.
- Dążenia władz do podporządkowania sobie życia społecznego doprowadziły do wydania dekretu nakazującego duchownym składanie przysięgi na wierność PRL.
- Konstytucja z 1952 r. znosiła urząd premiera oraz sejm; wprowadzała zasadę jednolitości władzy.
- Stowarzyszenie PAX zostało założone przez Bolesława Piaseckiego w celu wydawania prasy niekontrolowanej przez komunistyczny rząd.

5

NIEMCY PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Przypomnij postanowienia aliantów w sprawie powojennych Niemiec.
2. Omów decyzje dotyczące niemieckich reparacji po II wojnie światowej.

POWOJENNA POLITYKA WOBEC NIEMIEC

Podczas konferencji w Poczdamie ustalono założenia dotyczące powojennej polityki okupacyjnej w Niemczech. Jej głównymi hasłami stały się **denazyfikacja**, **demilitaryzacja**, **dekartelizacja**, **demokratyzacja** i **decentralizacja**. Zgodnie z decyzją państw alianckich nie powstał niemiecki rząd centralny. W tej kwestii nie przedstawiono również rozwiązań na przyszłość, co już cztery lata później pozwoliło mocarstwom na wykorzystanie tej luki prawnej. W 1945 r. pokonane Niemcy zostały podzielone na

strefy okupacyjne zarządzane przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, ZSRR oraz Francję, zaproszoną do współuczestnictwa dzięki staraniom brytyjskim. Podobny podział zastosowano w stolicy Niemiec – Berlinie. Oficjalnie wszystkie strefy okupacyjne miały tworzyć jedną całość gospodarczą w dziedzinach, takich jak produkcja przemysłowa i rolnicza, import i eksport, system finansowy oraz likwidacja przemysłu zbrojeniowego. Założono również, że poziom stopy życiowej w Niemczech nie może być wyższy niż w krajach, które najbardziej ucierpiały podczas okupacji hitlerowskiej.

Proces norymberski

Do osądzenia zbrodni hitlerowskich utworzono Międzynarodowy Trybunał Wojskowy, który zwołano 18 października 1945 r. w Berlinie. Od 20 listopada 1945 do 1 października 1946 r. prace Trybunału toczyły się w Norymberdze. Wobec najważniejszych przywódców III Rzeszy wystosowano cztery zarzuty – podżeganie, planowanie i przygotowanie wojny, zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne oraz dokonanie zbrodni przeciwko ludzkości. Spośród 22 oskarżonych 12 skazano na karę śmierci. Gestapo, SD, SS i kierownictwo NSDAP uznano za organizacje zbrodnicze. W późniejszym okresie przeprowadzono także serię procesów przeciwko wielu innym zbrodniarzom hitlerowskim, lecz części z nich nie odnaleziono, ponieważ zdążyli się ukryć, głównie w Ameryce Południowej. W radzieckiej strefie okupacyjnej już w lutym 1948 r. ogłoszono zakończenie procesu denazyfikacji. W kolejnych latach w poszukiwania zbrodniarzy hitlerowskich aktywnie zaangażował się Izrael. Najbardziej znanym tropicielem nazistów był Szymon Wiesenthal, który m.in. współpracował z izraelskim wywiadem podczas poszukiwań Adolfa Eichmanna.

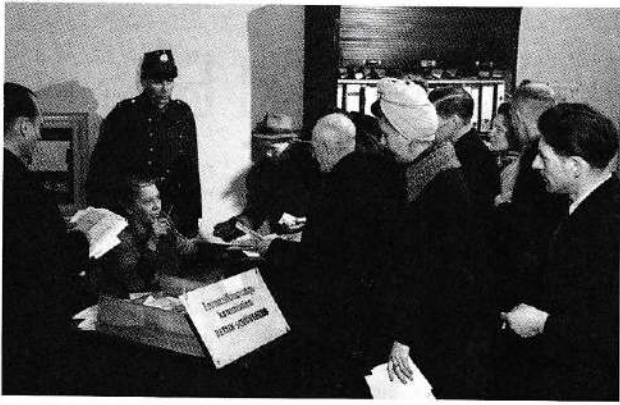

Oskarżeni podczas procesów norymberskich usprawiedliwiali swoje czyny stwierdzeniem, że ich działania wynikały jedynie z wykonywania rozkazów. Główną linią obrony było orzeczenie o niewiedzy na temat zbrodni, w których brali czynny udział. Taka postawa wzbudzała oburzenie międzynarodowej opinii publicznej.

■ fotografia, Norymberga, 1946 r.

? Jakie działania w stosunku do zbrodniarzy hitlerowskich podjęły zwycięskie mocarstwa?

his363
his364
his365

Komisje denazyfikacyjne weryfikowały udział poszczególnych obywateli niemieckich w funkcjonowaniu nazistowskiego aparatu państwowego. Działania te prowadzono przez kilka lat po zakończeniu wojny – w RFN trwały oficjalnie do 1951 r. Objęły jednak mniejszą liczbę osób, niż zaplanowano to podczas procesów norymberskich.

■ fotografia, Berlin (teren okupacji amerykańskiej), 1949 r.

30 sierpnia 1945 r. władzę nad strefami okupacyjnymi objęła **Sojusznicza Rada Kontroli**. W jej skład weszli gubernatorzy wszystkich części podzielonego państwa niemieckiego. Radzie trudno było podejmować wspólne decyzje ze względu na częste weta ze strony radzieckiej. Udało się jednak wydać akty, które zapowiadały reformy niemieckiego ustroju, zdelegalizowano organizacje faszystowskie oraz spisano reguły prawne dotyczące przesiedlenia Niemców z terenów

Polski, Czechosłowacji, Austrii i Węgier. Wspólną decyzją Rady był także nowy podział administracyjny każdej ze stref niemieckich, który w większości przypadków różnił się od tego z czasów III Rzeszy.

Niekorzystnym czynnikiem podczas podejmowania decyzji był fakt, że każde z państw miało inną koncepcję dotyczącą przyszłości administrowanego kraju. Francja popierała radykalne rozczłonkowanie Niemiec i uczynienie z nich państwa rolniczego. Ponadto Francuzi dążyli do silniejszego powiązania ze sobą Zagłębia Ruhry i Saary oraz oderwania Nadrenii. ZSRR zabiegał o utrzymanie jedności kraju i poddanie go swojej kontroli. Oba państwa anglosaskie w mniejszym stopniu chciały ograniczać odbudowę państwa niemieckiego.

W powojennych Niemczech dość szybko zezwolono na powstanie partii politycznych. W strefie radzieckiej odbyło się to już w czerwcu 1945 r., a do końca roku także w pozostałych częściach kraju. Partie musiały zobowiązać się jednak do całkowitej lojalności wobec nowych władz, które zatwierdzały ich program oraz wydawały stosowne pozwolenia na prowadzenie działalności.

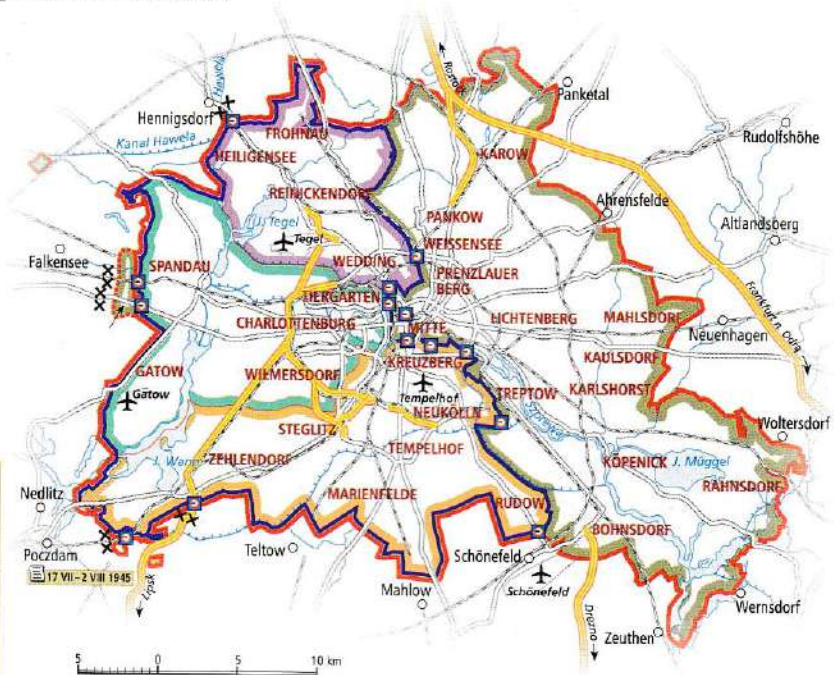
Rosnące nieporozumienia pomiędzy ZSRR a pozostałymi państwami zarządzającymi Niemcami doprowadziły do połączenia strefy brytyjskiej i amerykańskiej w styczniu 1947 r. W ten sposób powstała **Bizonia**. Państwa zachodnie były zaniepokojone coraz większymi

OKUPOWANY BERLIN

Podział stref okupacyjnych między państwa alianckie

LEGENDA

- Sektory okupacyjne:
- amerykański
 - francuski
 - brytyjski
 - radziecki
 - granice Berlina Zachodniego od 1949 r.
 - granice miasta od 1949 r.
 - autostrady
 - drogi główne
 - koleje
 - dzielnice miasta
 - lotniska
 - blokada połączeń lądowych (I kryzys berliński VI 1948–V 1949)
 - przejścia graniczne między Berlinem Zachodnim a radziecką strefą okupacyjną
 - 17 VII–2 VIII 1945: konferencja w Poczdamie

? PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż utrudnienia, z jakimi musieli borykać się berlińczycy podczas podziału miasta na sektory.
2. Przedstaw potencjalne zagrożenia dla zachodniej części Berlina.

pólną decyzję
każdej
przypadków

lejmowania
ną koncep-
nego kraju.
nie Niemiec
nadto Fran-
bą Zagłębia
RR zabiegał
swojej kon-
ym stopniu
nieckiego.
ezwolono
radzieckiej
końca roku
musiały zo-
i wobec no-
m oraz wy-
rowadzenie

RR a pozom
ami dopro-
erykańskiej
zonia. Pań-
większymi

wpływami ZSRR w Europie i Azji, co ostatecznie przyczyniło się do powstania planów zespolenia ich stref z gospodarką Europy Zachodniej. W wyniku tych działań w kwietniu 1949 r. do Bizonii przyłączyła się strefa francuska i w ten sposób utworzono **Trizonię**.

■ BLOKADA BERLINA

Powojenne Niemcy borykały się z dużą inflacją. Aby rozwiązać ten problem, w strefach zachodnich przeprowadzono reformę walutową, która weszła w życie 20 czerwca 1948 r. Na jej mocy zastąpiono obowiązującą dotychczas markę Rzeszy (RM) nową walutą – marką niemiecką (DM). W reakcji na te działania ZSRR zapowiedział podobne zmiany w swojej strefie okupacyjnej. Trudną do rozstrzygnięcia kwestią stała się jednak waluta, która miałaby obowiązywać w całym Berlinie. W efekcie tego sporu w poszczególnych sektorach miasta wprowadzono dwa różne środki płatnicze.

W tej sytuacji ZSRR, pod pretekstem prac remontowych, w nocy z **23 na 24 czerwca 1948 r.** zdecydował o blokadzie zachodniej części Berlina. Przerwano wówczas połączenia drogowe, kolejowe i rzeczne do Berlina, odcięto również dopływ prądu. Stalin spodziewał się, że państwa zachodnie ugną się w obawie przed zagrożeniem życia 2,5 mln berlińczyków. Prezydent USA Truman oświadczył jednak, że nie dopuści do kolejnych ustępstw wobec totalitaryzmu, jak miało to miejsce podczas konferencji monachijskiej. Jednocześnie okazało się, że blokada zachodniej strefy miasta jest nieskuteczna. Amerykanie i Brytyjczycy zorganizowali most powietrzny, który codziennie zaopatrywał mieszkańców w produkty oraz surowce.

Przelatujące nad miastem samoloty podczas kryzysu berlińskiego były dla mieszkańców miasta codziennym widokiem. Most powietrzny udowodnił możliwości państw zachodnich oraz zmusił ZSRR do zaniechania prób opanowania całego Berlina.

■ fotografia, Berlin, 1948 r.

W momencie kulminacyjnym samoloty lądowały na trzech zachodnioberlińskich lotniskach nawet co półtorej minuty. W tej operacji powietrznej, uznawanej za największą w historii świata, śmierć poniosło około 70 lotników. Berlińczykom zapewniono jednak regularne dostawy żywności, opału, lekarstw oraz paliwa. Nieskuteczność blokady skłoniła Rosjan do zaniechania jej **12 maja 1949 r.** Wydarzenie to potwierdziło utrzymanie dotychczasowej polityki państw zachodnich wobec zajmowanej przez nich części Niemiec, a także przyczyniło się do wystąpienia ZSRR z Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Oznaczało to definitywny koniec powojennej współpracy aliantów na tym obszarze.

POSTAĆ HISTORYCZNA

KONRAD ADENAUER 1876–1967 r.

Był niemieckim politykiem i kanclerzem RFN. W 1917 r. został nadburmistrzem Kolonii i wspiął się wśród mieszkańców tego miasta zapobiegliwością w przygotowaniu zapasów żywności, co uratowało Kolonię przed klęską głodu po zakończeniu I wojny światowej. Aż do 1933 r. pozostawał na

swoim stanowisku, jednak krytyka systemu nazistowskiego spowodowała utratę tej funkcji, a także nałożenie kary więzienia. Po wojnie powrócił do polityki – był współzałożycielem CDU, a w 1949 r. został kanclerzem RFN. Sprawował ten urząd do 1963 r. Otwarcie sprzeciwiał się przeprowadzeniu granicy na Odrze i Nysie. Przedkładał również kwestie zjednoczenia Niemiec nad integrację z państwami Europy Zachodniej. Uczynił z RFN państwo silne gospodarczo, a także odbudował jego struktury militarne. W 1955 r. doprowadził do zwolnienia przez ZSRR ostatnich 10 tys. niemieckich jeńców wojennych.

■ POWSTANIE RFN

Niepowodzenie dotyczące prowadzenia wspólnej polityki aliantów skłoniło ich do rozwiązania sprawy niemieckiej we własnym zakresie. W zachodnich strefach już w latach 1946–1947 przeprowadzono wybory do parlamentów krajowych, które wpłynęły na ukształtowanie się struktur głównych partii politycznych, m.in. chadecji (CDU/CSU), socjaldemokracji (SPD) i liberalnej (FDP). Przez następne miesiące trwały coraz intensywniejsze przygotowania do stałego połączenia trzech stref zachodnich w jeden organizm państwowy. Ponadto weszły one do Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (ang. skrót OEEC), co umożliwiło im korzystanie z pomocy w ramach planu Marshalla oraz pozwoliło na ściślejszy związek z Europą Zachodnią. 1 lipca 1948 r. premierzy 11 krajów niemieckich otrzymali od gubernatorów trzy dokumenty, zwane frankfurckimi. Zawierały one plany dotyczące kształtu nowego państwa niemieckiego. W toku negocjacji udało się osiągnąć zainteresowanym stronom kompromis, którego wynikiem było wejście w życie ustawy zasadniczej oraz statutu okupacyjnego w maju 1949 r. Następnym etapem stało się zorganizowanie 14 sierpnia 1949 r. wyborów do Bundestagu. **20 września 1949 r.** powstał centralny, koalicyjny rząd z **Konradem Adenauerem** jako kancleżem na czele. Tego samego dnia proklamowano utworzenie **Republiki Federalnej Niemiec (RFN)**. System

Punkty kontrolne pomiędzy strefami okupacyjnymi aliantów a strefą radziecką w Berlinie oraz w pozostałej części Niemiec były wraz z rozwojem zimnej wojny coraz ściślej zabezpieczane.

■ fotografia, Berlin, 1948 r.

uj rządów opierał się na ograniczonych kompetencjach prezydenta oraz na powiązaniu rządu federalnego z większością parlamentarną. Stolicą państwa stało się niewielkie nadreńskie miasto **Bonn**, co miało świadczyć o przejściowym charakterze nowego organizmu politycznego. Na urząd prezydenta wybrano Theodora Heussa z FDP.

RFN I NRD

Powstanie dwóch państw niemieckich i kryzys berliński

LEGENDA

- granice państw w 1945 r.
- Strefy okupacyjne:
 - amerykańska
 - brytyjska
 - francuska
 - radziecka
- Republika Federalna Niemiec (RFN) od 1949 r.
- Niemiecka Republika Demokratyczna (NRD) od 1949 r.
- Republika Austrii od 1955 r.
- Okręg Saary (od 1945 r. pod kontrolą Francji, od 1957 r. do RFN)
- terytorium Berlina okupowane przez 4 mocarstwa
- most powietrzny do Berlina Zachodniego

? PRACA Z MAPĄ

1. Opisz etapy jednoczenia zachodnich stref okupacyjnych Niemiec.
2. Porównaj powierzchnię obu państw niemieckich i ich położenie gospodarcze oraz polityczne.

RFN została uznana przez państwa zachodnie, które dwa lata później zakończyły wojskową okupację Niemiec, a kraj odzyskał pełną suwerenność. Siły alianckie pozostały jednak na terenie RFN jako część struktur wojskowych paktu północnoatlantyckiego (NATO). Podobna sytuacja miała miejsce także w zachodnich sektorach Berlina, gdzie obecność alianckich wojsk pozwoliła na zachowanie suwerenności strefy. Działał tam samorząd, na czele miasta stał demokratycznie wybierany burmistrz, a polityka zagraniczna była koordynowana z RFN.

Przeprowadzone reformy i zmiana polityki państw zachodnich doprowadziły do znacznego rozwoju gospodarczego, który pomógł przezwyciężyć powojenne kłopoty kraju. Zdołano wówczas ograniczyć do minimum bezrobocie przy jednoczesnym dużym napływie Niemców z części wschodniej. Uregulowano również kwestie wypłaty rekompensat dla osób pokrzywdzonych przez III Rzeszę. RFN w latach 50. XX w. przystąpiła także do struktur wojskowych i politycznych jednoczących się krajów zachodnich.

■ UTWORZENIE NRD

W podległej ZSRR wschodniej części Niemiec w marcu 1948 r. powstała Niemiecka Rada Ludowa, która rok później przekształciła się we wschodniemiecki parlament – Niemiecką Izbę Ludową. W odpowiedzi na wydarzenia rozgrywające się w zachodniej części kraju wiosną 1949 r. w całym sektorze sowieckim komuniści dążyli do utworzenia odrębnego państwa. Zwieńczeniem ich działań stało się proklamowanie **7 października 1949 r. Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD)** ze stolicą we wschodniej części Berlina. Na czele państwa stanęli komuniści – Wilhelm Pieck (prezydent) oraz Walter Ulbricht (I sekretarz SED, z niem. Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec), a urząd premiera objął dawny socjaldemokrata **Otto Grotewohl**. W zamian za uznanie NRD przez państwa komunistyczne niemieccy komuniści uznali m.in. nienaruszalność granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej.

TEKST ŹRÓDŁOWY

PRZEMÓWIENIE GROTEWOHLA

12 października 1949 r., kilka dni po proklamowaniu NRD, Otto Grotewohl wygłosił propagandowe przemówienie skierowane przeciwko RFN i państwom zachodnim.

Utworzenie Tymczasowego Rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej jest wyrazem niezłomnej woli demokratycznych sił narodu niemieckiego, przezwyciężenia katastrofy narodowej i ujęcia swoich losów we własne ręce. Utworzenie tego rządu jest wyrazem faktu, że demokratyczne siły narodu niemieckiego nie zamierzają pogodzić się z rozczłonkowaniem naszej ojczyzny i z ujarzmieniem jej zachodnich obszarów; lecz przeciwnie, są pełne żelaznej woli toczenia uporczywej walki o przywrócenie jedności Niemiec oraz ich suwerenności na podstawie demokratycznej i pokojowej. Separatystyczne państwo w Bonn, powołane do życia przez mocarstwa zachodnie, jest sfinalizowaniem rozczłonkowania Niemiec, które zachodnie mocarstwa imperialistyczne uporczywie realizowały już od dawna. Uroczyste przyrzeczenie dane narodowi niemieckiemu w Układzie poczdamskim mocarstwa te podeptały po to, by móc uprawiać w Niemczech swą imperialistyczną politykę. [...]

Przy takiej polityce mocarstwa imperialistyczne nie mogły oczywiście opierać się na demokratycznych i postępowych siłach narodu niemieckiego, pragnących jednolitych, demokratycznych i pokojowych Niemiec. Właśnie dlatego mocarstwa zachodnie zrywały przeprowadzenie demilitaryzacji Niemiec. Stały na przeszkodzie zniszczeniu wielkich monopolów kapitalistycznych i przywiodły do władzy w strefach zachodnich te same siły, które były inspiratorami faszystowskiego panowania w Niemczech, inspiratorami wojny hitlerowskiej.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw argumenty przeciwko powstaniu RFN, których w swoim przemówieniu użył Grotewohl.
2. Powiedz, jak przywódca niemieckich komunistów uzasadniał proklamację NRD.

Źródło: Przemówienie premiera rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej Otto Grotewohla z 12 X 1949 r., [w:] *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2002, s. 324.

■ Okupacja Austrii

W 1945 r. podjęto decyzję o podziale Austrii na strefy okupacyjne – zarządzały nimi Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja i ZSRR. Wiedeń, podobnie jak Berlin, został podzielony na sektory. Kraj borykał się z problemami gospodarczymi, które wynikały z działań Rosjan zmierzających do zmniejszenia ilości pieniędzy na rynku. Wiązało się to z pobieraniem przez ZSRR reparacji wojennych ze swojej strefy okupacyjnej. Jednak politycy austriaccy byli otwarci na współpracę z państwami zachodnimi. Jeszcze w 1945 r. doszło do wyborów, które wyłoniły koalicyjny rząd socjalistów i ludowców. Polityka austriacka obierała kierunek zachodni, czego efektem stało się przystąpienie kraju do planu Marshalla. Jednym z defektów ówczesnej polityki było niewielkie rozliczenie zbrodni byłych nazistów. Na początku lat 50. coraz silniej odczuwano w Austrii różnice w rozwoju stref zachodnich i radzieckiej. Po śmierci Stalina rozpoczęto starania dotyczące wycofania obcych wojsk z kraju. Rozmowy te doprowadziły do podpisania 15 maja 1955 r. traktatu pokojowego. Jednym z najważniejszych postanowień rozejmu było ogłoszenie przez Austrię konstytucyjnej neutralności. Zgodę ZSRR uzyskano dzięki rekompensacie finansowej.

? Czym charakteryzowała się sytuacja w powojennej Austrii?

Od momentu proklamowania NRD partia komunistyczna przystąpiła do działań zmierzających do wprowadzenia systemu komunistycznego w kraju. Do 1949 r. władze ZSRR starały się przedstawić Niemcom swoje zwierzchnictwo jako lepszą alternatywę wobec sytuacji w zachodnich strefach okupacyjnych. Po ogłoszeniu powstania dwóch państw niemieckich stopniowo wycofywano się jednak z liberalnego kursu i przystąpiono do radykalnej sowietyzacji – rozpoczęto prześladowania Kościoła, przeprowadzono czystkę w SED, znacjonalizowano przemysł i handel.

■ POWSTANIE BERLIŃSKIE

Bardzo trudne warunki życiowe wynikające z konieczności spłaty reparacji wojennych na rzecz ZSRR oraz brak swobód demokratycznych we wschodnich Niemczech powodowały rosnące napięcie w społeczeństwie. Do wzrostu niezadowolenia przyczyniała się również postępująca nacjonalizacja i rozbudowa przemysłu ciężkiego, które doprowadziły do zaniedbań w zakresie produkcji spożywczej. Mieszkańcy wschodnich Niemiec, porównując własne realia życia z warunkami panującymi w Berlinie Zachodnim i RFN, decydowali się na ucieczkę na Zachód. Tylko w ciągu 4 lat (1949–1953) z NRD uciekło ok. 800 tys. osób.

Ostatnia zmiana warty w okupowanej Austrii odbyła się po podpisaniu traktatu pokojowego w Wiedniu. Amerykańscy żołnierze przechodzą przez strefę sowiecką, w tle widoczne są radzieckie plakaty propagandowe.

■ fotografia, Wiedeń, 27 V 1955 r.

W związku ze śmiercią Józefa Stalina w marcu 1953 r. oczekiwano złagodzenia polityki sowieckiej. Jednak wbrew nadziejom już w maju władze NRD podjęły decyzję o podwyższeniu norm produkcyjnych o 10%. Próby propagandowego uzasadnienia tego posunięcia doprowadziły 16 czerwca 1953 r. do wybuchu protestów

Niemieccy robotnicy próbowali atakować interweniujące wojsko w każdy możliwy sposób. Nie mieli jednak szans na powodzenie, ponieważ zdecydowana reakcja władz w krótkim czasie doprowadziła do brutalnego stłumienia zrywu.

■ fotografia, Berlin, 17 VI 1953 r.

robotniczych w Berlinie. Dzień później strajki objęły całą NRD – w kraju demonstrowało lub strajkowało już ok. 300 tys. osób. Był to pierwszy wybuch społecznego niezadowolenia w bloku wschodnim, został jednak błyskawicznie i krwawo stłumiony przez wojska sowieckie. W wyniku rozruchów zginęło ponad 200 demonstrantów, głównie robotników. Zaprzeczało to oficjalnej propagandzie komunistycznej, głoszącej, że NRD jest państwem rządzonym przez robotników i chłopów. W RFN wydarzenia te obchodzono odąd jako Dzień Jedności Niemiec, w NRD natomiast nazywano je „puczem faszystowskim”. Ostatni skazani za udział w demonstracjach opuścili mury więzień dopiero w 1964 r.

■ BUDOWA MURU BERLIŃSKIEGO

W kolejnych latach głównym problemem dla reżimu NRD był wciąż duży odpływ ludności na Zachód. Od 1945 r. do 1961 r. do zachodniej części kraju z radzieckiej

Mur berliński przebiegał m.in. przez Potsdamer Platz, który przed sierpniem 1961 r. należał do najchętniej uczęszczanych miejsc w mieście. Po podzieleniu Berlina na dwie części przed murem ustawiono dodatkowo liczne zasieki mające powstrzymać przed ewentualnymi próbami ucieczki.

■ fotografia, Berlin, 1962 r.

strefy okupacyjnej, a później NRD, uciekło ok. 16% mieszkańców tego państwa. Były to głównie osoby młode i wykształcone, co groziło wyludnieniem kraju. I sekretarz SED nie potrafił zapobiec temu procesowi. Nie powiodły się również rozmowy dotyczące statusu Berlina, przez który odbywała się największa liczba ucieczek. Doprowadziło to do zastosowania przez komunistów drastycznych środków, mających na celu trwałe odcięcie zachodnich sektorów miasta. W nocy z 12 na 13 sierpnia 1961 r. obszar zachodniego Berlina i prowadzące do niego drogi zostały zablokowane. Rozpoczęto wówczas budowę zasieków, które wkrótce zastąpiono murem. Podzielił on 3-milionowe miasto na ok. 40 lat.

Reakcje państw zachodnich na budowę muru berlińskiego były mało stanowcze i spóźnione. Prawie dwa lata po rozpoczęciu jego wznoszenia, w 1963 r., do Berlina przybył prezydent John F. Kennedy i zadeklarował solidarność z mieszkańcami podzielonego miasta.

Wizyta Kennedy'ego w Berlinie wiąże się z zabawnym wydarzeniem. Podczas swojego przemówienia prezydent USA, solidaryzując się z mieszkańcami miasta, wypowiedział po niemiecku słynne słowa: Ich bin Berliner („Jestem berlińczykiem”). Zdanie to zostało jednak zrozumiane jako: „Jestem pączkiem”, co rozbawiło zgromadzoną publiczność.

■ fotografia, Berlin, 1963 r.

ĆWICZENIA

1. Wyjaśnij, dlaczego w czerwcu 1953 r. w NRD doszło do protestu robotników.
2. Przedstaw kolejne fazy kształtowania się RFN i NRD.
3. Oceń politykę aliantów wobec Niemiec.

DLA ZAINTERESOWANYCH

E. Cziomer, *Zarys historii Niemiec powojennych 1945–1995*, Warszawa 1997.

Z. Kostecki, *Kryzys berliński 1958–1961*, Warszawa 1989.

Mur berliński <http://link.nowaera.pl/his366>

Niemcy w propagandzie <http://link.nowaera.pl/his367>

5. NIEMCY PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Zadanie 1.

Wykonaj polecenia związane z mapą.

- a) Zakreskuj:
- liniami pionowymi – radziecką strefę okupacyjną na terytorium Niemiec i Austrii,
 - liniami poziomymi – amerykańską strefę okupacyjną na obszarze Niemiec i Austrii,
 - liniami ukośnymi – brytyjską strefę okupacyjną na terenie Niemiec i Austrii.
- b) Zamaluj:
- kolorem czerwonym – francuską strefę okupacyjną na obszarze Niemiec i Austrii,
 - kolorem zielonym – terytorium Berlina.
- c) Zaznacz:
- kolorem niebieskim – granice RFN w 1949 r.,
 - kolorem czarnym – granice NRD w 1949 r.,
 - kolorem zielonym – granice państwa austriackiego od 1955 r.

Zadanie 2.

Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wstaw w kratki numery od 1 do 6.

- I kryzys berliński
- powstanie RFN
- podział Niemiec na strefy okupacyjne
- wizyta Johna Fitzgeralda Kennedy'ego w Berlinie
- budowa muru berlińskiego
- powstanie berlińskie

Zadanie 3.

Napisz, jakie wydarzenia przedstawiają zamieszczone niżej zdjęcia. Podaj daty tych faktów oraz wyjaśnij ich znaczenie dla powojennej historii Niemiec.

Zadanie 4.

Skreśl nieprawdziwe stwierdzenia.

Założenia dotyczące polityki wobec Niemiec po II wojnie światowej zostały ustalone podczas konferencji w Teheranie / Poczdamie. Państwo niemieckie podzielono wówczas na cztery strefy okupacyjne, nad którymi władzę przejęła Rada Ministrów Spraw Zagranicznych / Sojusznicza Rada Kontroli. W wyniku połączenia się strefy amerykańskiej z angielską oraz radziecką / francuską powstała Trizonia, przekształcona we wrześniu 1948 r. / 1949 r. w Republikę Federalną Niemiec / Niemiecką Republikę Demokratyczną.

Zadanie 5.

Przeczytaj teksty źródłowe, a następnie wykonaj polecenia.

Ustawa zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec

Art. 20

1. Niemiecka Republika Federalna jest demokratycznym i socjalnym państwem związkowym.
2. Wszelka władza państwowa pochodzi od narodu. Naród sprawuje ją w wyborach i głosowaniach oraz za pośrednictwem specjalnych organów ustawodawstwa, władzy wykonawczej i wymiaru sprawiedliwości.
3. Władzę ustawodawczą wiąże porządek konstytucyjny, zaś władzę wykonawczą i wymiar sprawiedliwości ustawa i prawo.

Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej

Art. 3

Wszelka władza pochodzi od Ludu.

Każdy obywatel ma prawo i obowiązek współuczestniczenia w kształtowaniu spraw swojej gminy, swojego powiatu, kraju i Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Prawo obywateli do uczestniczenia w sprawach publicznych znajduje swój wyraz: w inicjatywie ludowej i w referendum; w wykonywaniu czynnego i biernego prawa wyborczego; w obejmowaniu urzędów publicznych w administracji i wymiarze sprawiedliwości.

Każdemu obywatelowi przysługuje prawo składania petycji do przedstawicielstwa ludowego.

Władza państwowa powinna służyć dobru Ludu, wolności, pokojowi i postępowi demokratycznemu.

Osoby czynne w służbie publicznej służą ogółowi, a nie jednej tylko partii. Przedstawicielstwo ludowe kontroluje ich działalność.

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 322–323.

- a) Zapisz źródła pochodzenia władzy wymienione w powyższych fragmentach konstytucji.

RFN – _____

NRD – _____

- b) Przedstaw zasadę działania władz państwowych według zapisów obu ustaw.

- c) Porównaj pojmowanie praw i obowiązków przez obywateli obu państw niemieckich.

6

KONIEC STALINIZMU

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Scharakteryzuj sposób sprawowania władzy przez Józefa Stalina.
2. Wyjaśnij, jak doszło do włączenia krajów Europy Środkowej do bloku komunistycznego.

■ ZSRR PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Decydujący wkład ZSRR w pokonanie Niemiec umożliwił wzmocnienie roli Stalina na arenie międzynarodowej oraz ugruntowanie jego pozycji w kraju. Radziecki przywódca szybko wykorzystał tę sytuację do przeprowadzenia zmian w najwyższym kierownictwie partyjnym. Jedno z czołowych miejsc w rządzie zajął wówczas **Andriej Żdanow** – od jego nazwiska powojenna polityka wewnętrzna w ZSRR zyskała miano **żdanowszyny**. W tym czasie nastąpił brutalny powrót do przedwojennych metod walki z wrogami systemu komunistycznego. Pierwsze represje dotknęły repatriantów, czyli osoby, które znalazły się podczas wojny poza granicami ZSRR, m.in. jeńców wojennych. Oskarżono je o „skażenie ideologiczne”, co dla większości z nich zakończyło się śmiercią lub zesłaniem do łagrow czy batalionów pracy.

W ramach polityki narodowościowej w poszczególnych republikach radzieckich obsadzano stanowiska kierownicze Rosjanami lub zrusyfikowanymi działaczami lokalnymi. Ustanowiono rosyjski językiem urzędowym, a także prowadzono działania na rzecz unifikacji wszystkich republik z Moskwą. Rozpętano też kampanię antysemicką, oskarżając Żydów o szpiegostwo na rzecz USA. Zmniejszono natomiast ataki na Cerkiew prawosławną, która w okresie wojny wzywała do walki w obronie ojczyzny. Gospodarka ZSRR, podobnie jak całego bloku wschodniego, była nastawiona na produkcję przemysłu ciężkiego kosztem rolnictwa. Zakończyło się to m.in. kolejną klęską głodu na Ukrainie, gdzie śmierć poniosło ok. miliona osób. Na XIX Zjeździe WKP(b) w październiku 1952 r. zdecydowano o zmianie nazwy partii na **Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego (KPZR)**.

■ Żałoba po śmierci Stalina

Propaganda radziecka starała się przedstawić śmierć Stalina jako ogromną klęskę ludzkości. Dzień pogrzebu „ukochanego przywódcy” ogłoszono dniem żałoby narodowej nie tylko w ZSRR, lecz także w pozostałych krajach bloku wschodniego. Ku czci zmarłego powstało wiele pieśni i wierszy, a Katowice otrzymały nową „zaszczytną” nazwę – Stalinogród. Ciało Stalina zostało zmumifikowane i umieszczone w mauzoleum Lenina, skąd usunięto je dopiero w 1961 r. i spalono. Mimo oficjalnej rozpaczki z powodu śmierci dyktatora w wielu państwach wydarzenie to przyjęto ze skrywaną ulgą. Najlepiej atmosferę tę oddaje warszawski dowcip z tamtych czasów: „Na co zmarł Stalin? – Na szczęście”.

? Dlaczego śmierć Stalina starano się przedstawić jako powód do smutku dla wszystkich ludzi?

Dzień pogrzebu Stalina we wszystkich krajach bloku komunistycznego uczczono w podobny sposób. Organizowano manifestacje żałobne, w których brali udział pracownicy większości przedsiębiorstw i urzędów, a także uczniowie i studenci.

■ fotografia, Polska, 1953 r.

■ XX ZJAZD KPZR

5 marca 1953 r. zmarł Józef Stalin, a wewnątrz KPZR wybuchła walka o władzę. Efektem sporu było złagodzenie międzynarodowej polityki, na co wpływ miały także poglądy głównych działaczy ZSRR – Ławrientija Berii, Gieorgija Malenkowa, Nikołaja Bułganina i Nikity Chruszczowa. W walce o najwyższą władzę zwyciężył ostatni z nich, który został I sekretarzem KC KPZR. Szybko doprowadził on do aresztowania i rozstrzelania swojego najgroźniejszego przeciwnika – zwierzchnika tajnych służb Ławrientija Berii. W ZSRR rozpoczęto wówczas proces umiarkowanej krytyki działalności Stalina oraz odchodzenia od masowych represji. W 1955 r. w wyniku amnestii z więzień i łagrów zwolniono setki tysięcy więźniów. Ponadto zwiększono nakłady finansowe na przemysł spożywczy i lekki, a także wprowadzono wiele udogodnień w rolnictwie, co przyczyniło się do poprawy warunków życia codziennego. Okres, który rozpoczął się po śmierci Stalina w ZSRR i państwach od niego zależnych, nazywany jest **odwilżą**. Termin ten pochodzi od tytułu powieści **Ilji Erenburga**, krytykującej stalinizm. Określenie było bardzo trafne, ponieważ czas ten przypominał powrót do życia po „długiej zimie” stalinowskiego terroru.

Celem Chruszczowa było całkowite przejęcie władzy w kraju. Przełomem w tych działaniach okazał się **XX Zjazd KPZR**, który odbył się w Moskwie w lutym 1956 r. W oficjalnym referacie Chruszczow skrytykował jedynie kult jednostki, natomiast burzę wywołał **tajny referat** wygłoszony w nocy z **24 na 25 lutego**. Tym razem Chruszczow poddał rządy Stalina druzgocącej ocenie. Po raz kolejny zanegował kult jego osoby, a ponadto nadużywanie pojęcia „wroga ludu”, potępił zabójstwo Tuchaczewskiego oraz tysiący innych działaczy komunistycznych, a także deportacje całych narodów w latach wojny. Za niewłaściwe uznał również zerwanie stosunków z Jugosławią. Chociaż krytyka nie dotyczyła całego systemu komunistycznego, lecz tylko niektórych jego aspektów, i tak wywołała duże zaskoczenie wśród władz państw bloku wschodniego. Referat zgodnie z założeniem miał pozostać tajemnicą, aby nie dostarczać argumentów przeciwnikom komunizmu, jednak dość szybko jego treść trafiła do zachodnich korespondentów i została szeroko rozpowszechniona w krajach komunistycznych, w szczególności w PRL i Jugosławii. Przyczyniło się to do destalinizacji także w pozostałych krajach bloku wschodniego.

■ SOCJALISTYCZNA JUGOSŁAWIA

Gdy wojska radzieckie wkraczały do Jugosławii, kraj ten był już w większości kontrolowany przez partyzantów komunistycznych, dowodzonych przez Josipa Broza-Tita. Dlatego nie zgodził się on po wojnie na utworzenie wspólnego rządu z władzami emigracyjnymi i przejął pełną kontrolę nad krajem. Po zakończeniu walk okazało się, że jugosłowiańscy działacze nie chcą wprowadzenia komunizmu w wersji radzieckiej, lecz pragną budować go na własnych zasadach. Stalin uznał wówczas Tita za swojego wroga i próbował odsunąć go od rządów. Jednak cieszący się olbrzymim poparciem społecznym Jugosłowian przywódca pozbył się zwolenników Stalina i utrzymał władzę. Zagrożony ze strony dawnego sojusznika nawiązał współpracę z Zachodem, a dzięki tajnym układom otrzymał wsparcie finansowe oraz dostawy broni z USA. Tito zaczął również prowadzić politykę antyradziecką. W tej sytuacji Stalin rozważał możliwość zbrojnego ataku na Jugosławię, lecz zaniechał swoich działań ze względu na stosunki jugosłowiańsko-amerykańskie. Państwa bloku wschodniego podległe Moskwie także zerwały kontakty z Jugosławią, co tylko zwiększyło popularność Tita w kraju.

Josip Broz-Tito był przywódcą Jugosławii przez kilkadziesiąt lat. Prowadził skuteczną politykę narodowościową, co pozwalało mu na utrzymanie jedności kraju.

■ fotografia, Jugosławia, 1958 r.

Godło socjalistycznej Jugosławii przedstawiało pięć pochodni symbolizujących zjednoczone narody: Serbów, Chorwatów, Macedończyków, Słowenów i Czarnogórców. W 1963 r. dodano szóstą pochodnię – symbol Bośni i Hercegowiny.

? W jaki sposób komunistom jugosłowiańskim udało się utrzymać całkowitą niezależność od Moskwy?

PRZEMÓWIENIE CHRUSZCZOWA

Nikita Chruszczow podczas XX Zjazdu KPZR w 1956 r. wygłosił referat, w którym potępił politykę Józefa Stalina.

Towarzysze!

[...] Po śmierci Stalina Komitet Centralny Partii zaczął wprowadzać w życie politykę dokładnego i systematycznego tłumaczenia, że jest rzeczą niedopuszczalną i całkowicie duchowi marksistowsko-leninowskiemu obcą, aby wynosić jedną osobę ponad inne, aby przemieniać ją w nadczłowieka, posiadającego jakieś nadprzyrodzone cechy, takie, jakie przypisuje się Bogu. Taki człowiek rzekomo wie wszystko. Jest wszechmogący. A w czynach swoich jest całkowicie nieomylny. Taka właśnie wiara w jednego człowieka, wiara w Stalina, była u nas kultywowana przez wiele lat. [...]

Stalin całkowicie odrzucił leninowską metodę przekonywania i kształcenia ludzi. Zszedł z pozycji walki ideologicznej, zamieniając ją na gwałty administracji, na masowe represje i terror. Stalin działał na coraz większą skalę poprzez instancje karne, gwałcąc wszystkie istniejące normy moralności i radzieckiego prawa. Naturalnie takie sobiepańskie zachowanie się jednej osoby zachęca innych do sobiepaństwa. Masowe aresztowania i deportacje wielu tysięcy ludzi, egzekucje bez sądu i bez normalnych dochodzeń stworzyły warunki, w których zatriumfowała niepewność jutra, strach i rozpacz. [...]

Stalin użył Partii i NKWD do masowego terroru. I to wtedy, gdy nie było już u nas klas wyzyskujących jako argumentu uzasadniającego stosowanie przemocy. Ten terror skierowany był nie tylko przeciwko resztkom klas ginących, lecz przede wszystkim przeciwko uczciwym pracownikom Partii i państwa. Posypały się przeciwko nim kłamliwe, oszczercze, absurdalne oskarżenia o „dwulicowość”, „szpiegostwo”, „sabotaż”, o przygotowywanie fikcyjnych „zamachów” [...]. Z całą powagą powinniśmy rozważyć sprawę kultu jednostki. Nie możemy pozwolić, aby sprawa ta wydoszła się poza Partię, a szczególnie nie możemy pozwolić, aby przeszła na łamy prasy. Właśnie z tego powodu rozważamy ją tutaj, na sesji naszego zjazdu, przy drzwiach zamkniętych. Powinniśmy znać granice naszej krytyki. Nie możemy dostarczać amunicji wrogowi. [...]

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Omów negatywne przejawy kultu jednostki przedstawione w referacie Chruszczowa.
2. Wymień zarzuty stawiane polityce Józefa Stalina.

Źródło: W. Pronobis, *Polska i świat w XX wieku*, Warszawa 1990, s. 451.

POSTAĆ HISTORYCZNA

NIKITA CHRUSZCZOW 1894–1971 r.

Był I sekretarzem KC PZPR oraz premierem ZSRR. Pochodził z chłopskiej rodziny i już od 12 roku życia pracował. W 1918 r. wstąpił do partii bolszewickiej i wziął udział w wojnie domowej. W okresie międzywojennym studiował w Moskwie w Akademii Przemysłowej. W 1939 r.

awansował i został I sekretarzem KC WKP(b) Ukrainy oraz członkiem władz najwyższych WKP(b). Po śmierci Stalina aktywnie włączył się w walkę o władzę. Udało mu się wyeliminować Ławrientija Berię i kilku czołowych polityków, dzięki czemu stanął na czele KPZR i rządu ZSRR. Przeprowadził destalinizację, skutecznie rywalizował ze Stanami Zjednoczonymi w zakresie zbrojeń i podróży kosmicznych. W 1964 r. został odwołany ze swoich stanowisk i aż do śmierci nie wspomniano o nim w krajowych mediach.

■ UKŁAD WARSZAWSKI

W 1955 r. do założonego w 1949 r. NATO przyjęto RFN. Związek Radziecki uznał porozumienie między państwami zachodnimi za wrogię i podjął decyzję o zawarciu własnego paktu wojskowego. Pierwszy etap realizacji tego celu stanowiło przyjęcie tzw. Deklaracji bukareszteńskiej, zawierającej protest przeciwko militarzacji RFN. Następnie **14 maja 1955 r.** podpisano w Warszawie dokumenty, których efektem było powstanie Układu o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej, od miejsca zawarcia nazwanego **Układem Warszawskim**. Do sygnatariuszy tego paktu należał ZSRR oraz państwa bloku wschodniego, ale w latach 60. wystąpiła z niego Albania, a swój udział w nim ograniczyła także Rumunia. Doktryna paktu była oficjalnie obronna, lecz z opublikowanych współcześnie dokumentów wynika, że armie krajów członkowskich przygotowywano do działań ofensywnych przeciwko Zachodowi. Powstanie Układu Warszawskiego sankcjonowało też pobyt wojsk radzieckich na terenie większości państw członkowskich oraz wymuszało ich ściślejszą współpracę z ZSRR w zakresie polityki obronnej i zagranicznej.

Konferencja państw bloku wschodniego odbyła się w Warszawie w maju 1955 r. Tematem rozmów było zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Zawarto wówczas pakt militarny nazywany później Układem Warszawskim.

■ fotografia, Warszawa, V 1955 r.

■ POWSTANIE WĘGIERSKIE

Na Węgrzech po II wojnie światowej panował jeden z najbardziej opresyjnych reżimów w bloku wschodnim. Po śmierci Stalina dotychczasowy I sekretarz partii komunistycznej złożył samokrytykę, a na stanowisko premiera został powołany **Imre Nagy** [czyt.: nodź]. Wprowadził on bardziej liberalny kurs polityki, ograniczył represje i jednocześnie ukierunkował gospodarkę na

Węgierskie wojsko przyłączyło się do manifestantów żądających reform w 1956 r. Na znak sprzeciwu wobec komunistycznych rządów z flag narodowych wycinano godło ze skrzyżowanym młotem i kłosem, dodane w okresie socjalistycznym.

■ fotografia, Budapeszt, 1956 r.

zwiększenie produkcji artykułów konsumpcyjnych. Reformy te zostały w 1955 r. zatrzymane przez przywódcę partii **Mátyása Rákosię**. Nagya oskarżono wówczas o „propagowanie własnej drogi do komunizmu” i usunięto z partii.

Pod wpływem wydarzeń, jakie miały miejsce podczas XX Zjazdu KPZR, na Węgrzech zaczęły powstawać inicjatywy zmierzające do demokratyzacji życia. Na działania te wpływały również zmiany zachodzące w państwach sąsiednich, m.in. w Polsce. **23 października 1956 r.** pod pomnikiem Józefa Bema w Budapeszcie zebrał się tłum demonstrantów. Śpiewano polski i węgierski hymn narodowy, a także manifestowano solidarność wobec wydarzeń w Polsce. Funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa otworzyli wówczas ogień do zebranych. W nocy w celu ratowania sytuacji premierem został skłonny do kompromisu Imre Nagy, jednak i to posunięcie nie powstrzymało interwencji wojsk radzieckich – premier na początku zamierzał stłumić powstanie, lecz w obliczu narastających protestów zdecydował się na politykę ustępstw. Tymczasem Węgrzy aktywnie rozpoczęli walkę z agresorem. Na stronę powstańców przeszły także niektóre oddziały armii węgierskiej z płk. Maletterem na czele, które wkrótce powstrzymały natarcie wojsk radzieckich.

Nagy utworzył rząd koalicyjny i 1 listopada 1956 r. ogłosił decyzję o wystąpieniu Węgier z Układu Warszawskiego oraz przywróceniu w kraju ustroju demokratycznego. Zwrócił się także o pomoc do ONZ w celu nadania Węgrom statusu państwa neutralnego. W reakcji na to wydarzenie ZSRR powołał podległy sobie rząd Węgier z **Jánosem Kádárem** na czele. Wezwał on do pomocy w walce z „kontrewolucyjnym powstaniem” Armię Czerwoną, która wkroczyła na

Węgry 4 listopada. Wobec przewagi Sowietów starcia po kilku dniach zakończyły się opanowaniem przez nich Budapesztu. Na emigrację udało się wówczas ok. 200 tys. osób, a kolejne kilka tysięcy aresztowano i wywieziono w głąb ZSRR. Imre Nagy schronił się w ambasadzie Jugosławii, skąd podstępnie go wydostano i aresztowano. W 1958 r. został skazany na śmierć i stracony, tak jak wielu innych powstańców. Państwa zachodnie, mimo że wcześniej zachęcały Węgrów do oporu, w obawie przed eskalacją konfliktu nie udzieliły im wsparcia. Z pomocą ofiarom walk nadeszli Polacy – w całym kraju oddawano krew i transportowano ją drogą lotniczą na Węgry.

Imre Nagy był zadeklarowanym komunistą, a swoją karierę polityczną zawdzięczał współpracy z Moskwą w charakterze agenta NKWD. Jednak gdy w 1955 r. zaproponował przeprowadzenie reform politycznych, został uznany za zdrajcę przez frakcję Komunistycznej Partii Węgier wierną Kremłowi.

■ fotografia, Budapeszt, 1955 r.

■ ODPRĘŻENIE W RELACJACH MIĘDZYNARODOWYCH

Po przejściu rządów Chruszczowowi zależało na umocnieniu swojej władzy, dlatego dążył do ustabilizowania relacji z Zachodem. W polityce zagranicznej starał się jednocześnie wykorzystywać konflikty i różnice interesów między państwami zachodnimi. Zmiana w stosunkach międzynarodowych pozwoliłaby na ograniczenie wydatków na zbrojenia i przeznaczenie zaoszczędzonych pieniędzy na cele cywilne. W związku z tymi przemianami mniej radykalna stawała się również propaganda, a slogan „walka z imperializmem” zastępowano hasłem „pokojowego współistnienia”.

Przykładem zmian w polityce międzynarodowej było zakończenie konfliktu koreańskiego oraz porozumienie Chruszczowa z Titem. Ponadto ZSRR uwolnił niemieckich jeńców wojennych z obozów i w 1955 r. zawarł traktat pokojowy z Austrią, której narzucono wieczystą neutralność. Z terytorium austriackiego wycofały się też wojska radzieckie.

Pod koniec lat 50. powrócono jednak do wzajemnej wrogości. Chruszczow uznał wydarzenia z 1956 r. na Węgrzech za objaw słabości Zachodu i zaczął demonstrować swoje osiągnięcia militarne w celu wywołania w społeczeństwach państw demokratycznych lęku przed wybuchem wojny atomowej. Liczył w ten sposób na zahamowanie przez te kraje antyradzieckich działań. Odprężenie we wzajemnych relacjach między ZSRR a Zachodem zakończyło się w maju 1960 r. zestrzeleniem amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U2, który znalazł się w przestrzeni powietrznej Związku Radzieckiego. Wydarzenie to Chruszczow wykorzystał do odwołania planowanej w Paryżu konferencji pokojowej w sprawie Niemiec.

ĆWICZENIA

1. Opisz przemiany polityczne w ZSRR po śmierci Stalina.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób powstanie Układu Warszawskiego wpłynęło na politykę wewnętrzną bloku wschodniego.
3. Przedstaw przebieg wydarzeń na Węgrzech w 1956 r.
4. Omów, na czym polegało złagodzenie stosunków międzynarodowych w latach 1953–1960.

DLA ZAINTERESOWANYCH

C. Andrews, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, Warszawa 2001.

B. Wołoszański, *Śmiertelny pojedynek: Chruszczow–Beria*, Warszawa 1995.

Odejście Chruszczowa <http://link.nowaera.pl/his368>
Trzy zamachy na Stalina <http://link.nowaera.pl/his369>

6. KONIEC STALINIZMU

Zadanie 1.

Wstaw znak „x” w kratki obok informacji na temat tajnego protokołu Nikity Chruszczowa. Skorzystaj z tekstu źródłowego ze s. 256 podręcznika i wiedzy własnej.

- Został wygłoszony podczas XIX Zjazdu WKP(b).
- Zapowiadał zmianę nazwy partii.
- Podkreślał zasługi Józefa Stalina i Ławrientija Berii dla Związku Radzieckiego.
- Negował kult jednostki.
- Proponował utworzenie Układu Warszawskiego.
- Potępiał deportacje i prześladowania z powodów politycznych.
- Krytykował zerwanie stosunków ZSRR z Jugosławią.
- Wygłoszono go podczas XX Zjazdu KPZR.
- Zapowiadał wprowadzenie kolejnych planów gospodarczych.

Zadanie 2.

Uzupełnij oś czasu. W tym celu wstaw we właściwej kolejności litery odpowiadające ważnym wydarzeniom, a następnie zapisz przy nich właściwe daty.

- A – próba wystąpienia Węgier z Układu Warszawskiego
- B – utworzenie NRD
- C – zawarcie traktatu pokojowego pomiędzy ZSRR i Austrią
- D – skazanie Imre Nagya na śmierć
- E – wystąpienie Albanii z Układu Warszawskiego

Zadanie 3.

Wpisz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – obok fałszywych.

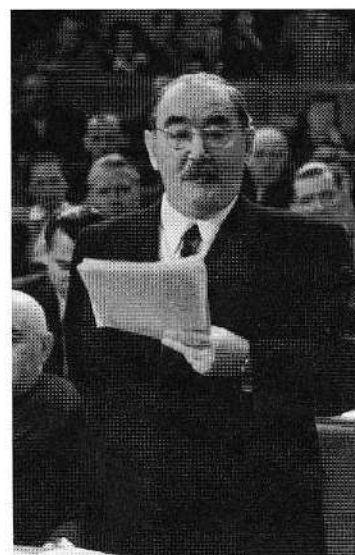
- Żdanowszczyzna to określenie powojennej polityki ZSRR zmierzającej do usunięcia wrogów systemu komunistycznego.
- Josip Broz-Tito był premierem Jugosławii w latach 1945–1963.
- Układ Warszawski miał skupiać wokół ZSRR państwa satelickie w celu ich rozwoju gospodarczego.
- W efekcie powstania węgierskiego rozpadł się Układ Warszawski.
- Poprawa stosunków z Zachodem zaowocowała uwolnieniem przez ZSRR niemieckich jeńców wojennych oraz zawarciem przez to państwo traktatu pokojowego z Austrią.
- Okres destalinizacji nazywany jest odwilżą ze względu na to, że Stalin zmarł w marcu.
- W 1961 r. Albania wycofała się z Układu Warszawskiego.
- Powstanie węgierskie w 1956 r. zakończyło się przeprowadzeniem postulowanych reform.
- Po śmierci Stalina Wrocław otrzymał „zaszczytną” nazwę Stalinogrodu.

Zadanie 4.

Przeczytaj tekst oświadczenia premiera Imre Nagya z 1 listopada 1956 r., a następnie wykonaj polecenia.

Do narodu węgierskiego! Rząd kraju, w pełni odpowiedzialny przed węgierskim narodem i historią, posłuszny zjednoczonej woli milionów, ogłasza niniejszym neutralność Węgierskiej Republiki Ludowej. Naród węgierski, na fundamencie niepodległości i równości oraz w zgodzie z duchem Karty Narodów Zjednoczonych, pragnie żyć w prawdziwej przyjaźni z sąsiadami, ze Związkiem Radzieckim i ze wszystkimi narodami świata. Naród węgierski żywi nadzieję na umocnienie i dalszy rozwój zdobyty Rewolucji narodowej bez przynależności do jakiegokolwiek bloku mocarstw. Kilkusetletnie marzenie narodu węgierskiego spełniło się. Walka rewolucyjna narodu i jego bohaterów zakończyła się tryumfem wolności i niepodległości. [...]

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 341.

a) Wytlumacz, na czym – według Imre Nagya – miała polegać neutralność Węgier.

b) Wyjaśnij, o jakich blokach mocarstw wspomniał węgierski premier.

c) Napisz na podstawie wiedzy własnej, jak na powyższe oświadczenie zareagował ZSRR.

Zadanie 5.

Podaj lata wydarzeń wymienionych w tabeli.

Wydarzenia	Rok
powstanie Układu Warszawskiego	
wyłoszenie tajnego referatu przez Nikitę Chruszczowa	
śmierć Józefa Stalina	
wybuch powstania w Budapeszcie	
zestrzelenie amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U2 przez ZSRR	

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Przypomnij, z jakimi problemami gospodarczymi borykano się w powojennej Polsce.
2. Wymień cechy systemu stalinowskiego.

PROBLEMY WŁADZY KOMUNISTYCZNEJ

Po śmierci Józefa Stalina w krajach komunistycznych rozpoczął się proces odchodzenia od rządów jednostki na rzecz władzy kolegialnej. W 1955 r. widoczna była dekompozycja w obozie władzy w Polsce – w styczniu Komitet Centralny PZPR przeprowadził samokrytykę. Negatywnie oceniono nadmiernie rozwinięty aparat partyjny oraz ingerencję organów bezpieczeństwa w życie obywateli. Polecono również zweryfikować niektóre procesy i śledztwa polityczne. Na te decyzje wpłynęło m.in. fiasko planu 6-letniego w zakresie przemysłu spożywczego oraz rolnictwa. Władze, mimo trzykrotnej obniżki cen, nie były w stanie poprawić warunków bytowych obywateli. Pozostawało to w sprzeczności z hasłami dobrobytu głoszonymi przez oficjalną propagandę.

Społeczeństwo traktowało z nieufnością komunistów sprawujących władzę w Polsce z nadania ZSRR. Niezadowolenie budziły także prześladowania Kościoła oraz przeciwników systemu. O silnej zależności przypominali tzw. radzieccy doradcy w polskiej armii. Na czele Wojska Polskiego stał przybyły z ZSRR **Konstanty Rokossowski**, reprezentujący wyłącznie interesy

Konstanty Rokossowski po zakończeniu działań wojennych został skierowany przez Stalina do Polski. W pierwszym okresie dowodził Północną Grupą Wojsk Armii Czerwonej, a następnie objął funkcję ministra obrony narodowej i zyskał stopień marszałka Polski.

■ fotografia, 1951 r.

Sowietów. Pamiętano również o wymianie waluty w październiku 1950 r., która doprowadziła do ograbienia Polaków z oszczędności. Spory wewnątrzpartyjne przyczyniły się do osłabienia cenzury. W tej sytuacji w prasie pojawiły się tematy do niedawna zakazane. Na czoło pism, w których żądano reform, wysunęło się „**Po Prostu**”. Wiosną 1955 r. w Warszawie powstał dyskusyjny Klub Krzywego Koła, grupujący polską inteligencję. Symbolami odwilży stały się w Polsce opublikowane w tym czasie dwa utwory literackie: „Zły” Leopolda Tyrmanda i „Poemat dla dorosłych” Adama Ważyka. W tym ostatnim dziele podważono legendę budowniczych czołowej inwestycji okresu stalinowskiego – Nowej Huty, pierwszego socjalistycznego miasta. Podano także w wątpliwość efekty industrializacji, forsowanej w powojennej Polsce.

KRYZYS WŁADZY I WYDARZENIA CZERWCOWE

Najważniejszym czynnikiem, który przyspieszył zmiany w Polsce, był odbywający się w lutym 1956 r. XX Zjazd KPZR. Potępienie przez Chruszczowa kultu Stalina i ujawnienie jego zbrodni, a także śmierć Bieruta w marcu 1956 r. w Moskwie zapoczątkowały okres przeobrażeń. Nowym I sekretarzem PZPR został Edward Ochab. Jego władzę traktowano jednak jako przejściową. W trakcie posiedzenia KC, w którym wziął udział sam Chruszczow, ujawniły się wewnętrzne podziały w partii. Pierwsza z grup, zwana **puławianami**, zrzeszała komunistów postulujących zmiany systemowe. W jej skład wchodziłi dotychczasowi znaczący politycy PZPR, mający wpływ na media. Dostrzegali oni w liberalizacji systemu sposób na utrzymanie się u władzy. Ten sam cel chcieli osiągnąć **natolińczycy**, zakładający jednak utrzymanie dotychczasowej formy rządów. Oba ugrupowania zawdzięczały swoje nazwy ulicom, na których znajdowały się budynki, gdzie spotykali się lub mieszkali ich członkowie. Do polityki powracał także Władysław Gomułka.

WARTO WIEDZIEĆ

Bikiniarze

W latach 50. popularność wśród młodzieży miejskiej zdobyła subkultura bikiniarzy. Przedstawiciele tej grupy wyróżniali z tłumu kolorowe ubrania, zwłaszcza skarpety i wzorzyste krawaty. Dostęp do takiej odzieży nie był łatwy, ponieważ nie sprzedawano jej w sklepach. Bikiniarze słuchali jazzu, głównie nadawanego przez zachodnie stacje radiowe, znali też nowe tańce cieszące się popularnością na Zachodzie. Władze partyjne niepokoiła fascynacja młodzieży kulturą wywodzącą się z państw kapitalistycznych. Do walki z nią zmobilizowano ZMP, jednak wzorce upowszechniane przez jego członków odbierano jako nijakie i mało atrakcyjne. Zarzuty stawiane bikiniarzom przez oficjalną propagandę można prześledzić w kronikach filmowych z tamtych lat.

Karykatura bikiniarza miała zniechęcić młodzież do postaw odmiennych od zalecanych przez organizacje komunistyczne. Ośmieszony przez karykaturzystę strój składał się m.in. z szerokiej marynarki, butów na grubej podeszwie, jaskrawych skarpetek i kolorowego krawata.

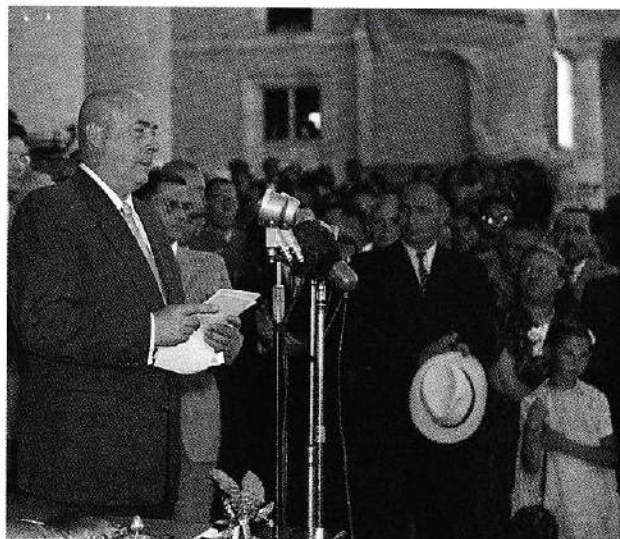
■ karykatura, ok. 1950 r.

? Z jakich powodów władze komunistyczne z tak dużym zaangażowaniem zwalczały wpływy kultury zachodniej na polską młodzież?

W społeczeństwie panował coraz większy niepokój. Nasilały się publiczne formy demonstrowania religijności, uaktywniała się młodzież studencka, w prasie śmieiej niż dotąd krytykowano system. Aby zapobiec eskalacji napięć, zaczęto usuwać stalinowców z aparatu władzy, ogłoszono amnestię dla więźniów, rozpoczęto bardziej obiektywne niż dotychczas rozmowy o AK. W tym samym czasie robotnicy coraz głośniej domagali się poprawy warunków bytowych. W Poznaniu doszło do demonstracji ulicznych, które trwały trzy dni, od **28 do 30 czerwca 1956 r.** Termin strajku został celowo powiązany z odbywającymi się wówczas Międzynarodowymi Targami Poznańskimi, podczas których w mieście przebywało wiele osób z zagranicy. Podczas tzw. **poznańskiego Czerwca** protestowali przede wszystkim robotnicy z Zakładów Przemysłu Metalowego H. Cegielski (HCP), które w latach 1949–1956 nosiły nazwę Józefa Stalina. Demonstranci domagali się zwrotu nieprawnie pobranego podatku od wynagrodzeń najlepiej zarabiających robotników, obniżenia wygórowanych norm produkcyjnych i podwyżek płac. Szybko zaczęły pojawiać się również hasła antykomunistyczne. Na wieść o aresztowaniu delegacji robotników protestujący zaatakowali Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Padły pierwsze strzały. Wtargnięto też do kilku innych budynków partyjnych i państwowych.

Strajk i postulaty pracownicze pozostawały w sprzeczności z oficjalną propagandą. Zgodnie z jej przekazem krajem rządzą robotnicy oraz chłopcy i to właśnie tym grupom powinno żyć się najlepiej. Z tego powodu władze zareagowały na protesty w brutalny

sposób – przeciwko demonstrantom skierowano jednostki pancerne ściągnięte z głębi kraju. Żołnierzom kierowanym do Poznania mówiono, że wybuchło tam niemieckie powstanie, które należy szybko stłumić. W mieście doszło do walk ulicznych. Zginęło w nich ponad 70 osób. Symbolem tych wydarzeń stała się śmierć 13-letniego Romana Strzałkowskiego, zastrzelonego podczas demonstracji. Oficjalnie podawano, że wystąpienia były zachodnią prowokacją – już 29 czerwca ogłosił to w swoim przemówieniu premier Cyrankiewicz.

Józef Cyrankiewicz pełnił funkcję premiera PRL w latach 1954–1970. Był przeciwnikiem radykalnych zmian w obowiązującym w Polsce systemie politycznym. Podczas poznańskich demonstracji w czerwcu 1956 r. wydał decyzję o użyciu wojska przeciwko robotnikom.

■ fotografia, Warszawa, 1958 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

POZNAŃSKI CZERWIEC

Wydarzenia w Poznaniu w czerwcu 1956 r. wywołały zdecydowaną reakcję władz. Józef Cyrankiewicz w przemówieniu radiowym z 29 czerwca ocenił je w następujący sposób.

[...] Na Poznaniu skupiła się cała uwaga ośrodków imperialistycznych, albowiem chodziło o to, aby Poznań, miasto Międzynarodowych Targów [...], uczynić terenem zamieszek. [...] zamierzenia wicherzycieli spaliły na panewce w momencie, gdy zostało to rozoznane przez olbrzymią większość klasy robotniczej, która odcięła się i odstąpiła od następnej fazy demonstracji, od ponurych popisów agentów i prowokatorów, występujących z bronią w rękę i atakujących gmachy publiczne. [...] krew przelana w Poznaniu

obciążyla wrogie Polsce ośrodki imperialistyczne i reakcyjne podziemie, które są bezpośrednimi sprawcami zająć.

[...] Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewny, że mu tę rękę władza ludowa odrąbie w interesie klasy robotniczej, w interesie chłopstwa pracującego i inteligencji, w interesie walki o podnoszenie stopy życiowej ludności, w interesie dalszej demokratyzacji naszego życia, w interesie naszej Ojczyzny.

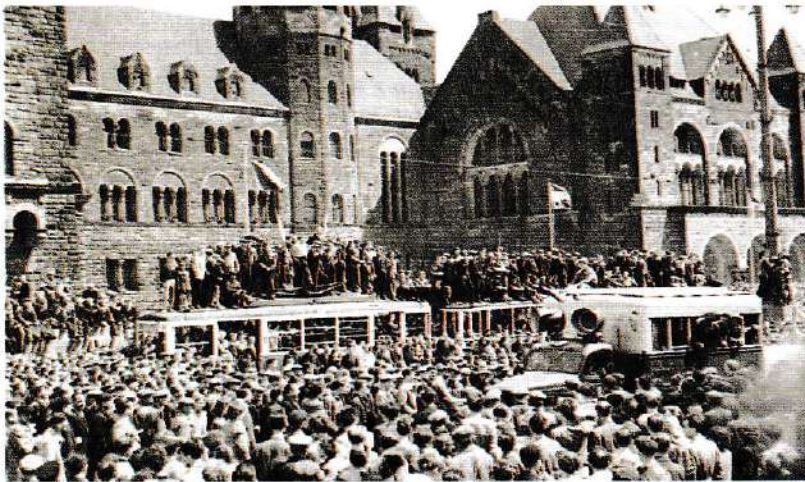
Inną opinię na temat Czerwca '56 wygłosił Władysław Gomułka na VIII Plenum Komitetu Centralnego PZPR 30 października.

[...] Klasa robotnicza nigdy nie chwyciła się strajku jako oręża walki o swoje prawa w sposób lekkomyślny. Tym bardziej teraz, w Polsce Ludowej, rządzonej w jej imieniu i w imieniu wszystkich ludzi pracy, nie zrobiła tego kroku lekkomyślnie. Najwidoczniej przebrała się miara. A miary nigdy nie można przebierać bezkarnie. Robotnicy Poznania nie protestowali przeciwko Polsce Ludowej, przeciwko socjalizmowi, kiedy wyszli na ulice miasta. Protestowali przeciwko złu, jakie szeroko zakrzewiło się w naszym ustroju społecznym i które ich również boleśnie dotknęło, przeciwko wypaczeniom podstawowych zasad socjalizmu, który jest ich ideą. [...] Wielką naiwnością polityczną była nieudolna próba

przedstawienia bolesnej tragedii poznańskiej jako dzieła agentów imperialistycznych i prowokatorów. Agenci i prowokatorzy zawsze mogą być i działać. Ale nigdy i nigdzie nie mogą decydować o postawie klasy robotniczej. [...] Sześcioletni plan gospodarczy, reklamowany w przeszłości z wielkim rozmachem jako nowy etap wysokiego wzrostu stopy życiowej, zawiódł nadzieje szerokich mas pracujących.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień różnice między wypowiedziami Cyrankiewicza i Gomułki.
2. Wyjaśnij, jakie cele chcieli osiągnąć przywódcy.

Demonstracje poznańskich robotników

w czerwcu 1956 r. odbyły się m.in. pod budynkiem Rady Narodowej. Wśród protestujących krążyły fałszywe pogłoski dotyczące zasięgu wystąpień – sądzono, że do podobnych manifestacji dochodziło na terenie całego kraju. Przyczyniło się to do rosnącej niechęci do negocjacji z władzami, a w konsekwencji doprowadziło do zaostrzenia konfliktu.

■ fotografia, Poznań, czerwiec 1956 r.

Źródło obu tekstów: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 398–399.

■ POCZĄTKI RZĄDÓW GOMUŁKI

Wydarzenia poznańskie wpłynęły na przyspieszenie zmian w najwyższych kręgach partyjnych. W społeczeństwie panowały nastroje antyradzieckie, powstawały kluby dyskusyjne i robotnicze inicjatywy samorządowe. Zapowiadany powrót Gomułki wywołał zaniepokojenie w Moskwie. 19 października 1956 r. na obrady VIII Plenum KC PZPR przybyła delegacja radziecka z Chruszczowem na czele. W tym samym czasie stacjonujące w Polsce wojska radzieckie zostały wyprowadzone z koszar i skierowane na Warszawę, flota ZSRR zablokowała polskie porty, a lotnictwo patroloowało przestrzeń powietrzną nad Wybrzeżem. Podczas długich negocjacji Gomułce udało się przekonać Chruszczowa, że zmiana sekretarza partii w żaden sposób nie wpłynie na ustrój panujący w Polsce.

20 października Gomułka został wybrany I sekretarzem PZPR. Stało się tak głównie dzięki poparciu puławian, którzy wiązali z nim duże nadzieje, dotyczące m.in. realizacji „polskiej drogi do socjalizmu”. Polacy przyjęli nowego sekretarza z entuzjazmem. Doprowadzono też do porozumienia z prymasem Wyszyńskim. Uгода zakładała ograniczenie restrykcyjnych przepisów wobec Kościoła, powrót religii do szkół, a także odzyskanie przez Kościół kontroli nad prasą katolicką, w tym nad „Tygodnikiem Powszechnym”. W zamian za te ustępstwa prymas wrócił do Warszawy, a przedstawiciele duchowieństwa poparli działania rządu zmierzające do uspokojenia nastrojów społecznych.

Gomułka odbył również podróż do Moskwy. Podpisano wówczas umowę regulującą kwestie związane ze stacjonowaniem w Polsce radzieckich wojsk. Polakom umożliwiono także powrót z terenów ZSRR oraz z łagrów. Unormowano rozliczenia finansowe, przede

wszystkim za eksport polskiego węgla do ZSRR, odbywający się do tej pory na warunkach niekorzystnych dla Polski.

Na fali odwilży Katowicom przywrócono oryginalną nazwę – w latach 1953–1956 miasto nazwano Stalinogrodem. Zezwolono również na rozwiązanie większości spółdzielni produkcyjnych i zaprzestano procesu przymusowej kolektywizacji. Władze na krótko przestały forsować rozwój przemysłu ciężkiego i wsparły produkcję artykułów spożywczych. Przyniosło to szybką, choć krótkotrwałą poprawę poziomu życia Polaków. Zreformowano także centralny system zarządzania gospodarką oraz aparat bezpieczeństwa – utworzono **Służbę Bezpieczeństwa (SB)**.

Przemówienie Władysława Gomułki na placu Defilad w Warszawie wzbudziło owacje prawie pół miliona zebranych. Po zakończeniu wystąpienia zgromadzony tłum pokojowo uciął się pod ambasadę radziecką, co stanowiło spore zaskoczenie dla Gomułki.

■ fotografia, Warszawa, 24 X 1956 r.

POSTAĆ HISTORYCZNA

WŁADYSŁAW GOMUŁKA 1905–1982 r.

Był polskim działaczem komunistycznym, I sekretarzem PPR i I sekretarzem PZPR. Naukę zakończył w wieku 12 lat. W czasach II Rzeczypospolitej aktywnie działał w różnych partiach. Ostatecznie związał się z KPP. Kilkakrotnie aresztowano go za działalność antyrządową oraz organizowanie

strajków. W latach 30. przebywał w Moskwie, gdzie ukończył szkołę partyjną. Podczas kampanii wrześniowej, korzystając z panującego chaosu, wydostał się z więzienia i dotarł do Lwowa. W 1941 r. został przyjęty do WKP(b). W 1942 r. wrócił na tereny okupacji niemieckiej i aktywnie angażował się w rozwój PPR. Po ustanowieniu nowej władzy przez Stalina pełnił różne funkcje ministerialne. Pod koniec lat 40. odsunięto go od nich i aresztowano. Wrócił do polityki dopiero w 1956 r., gdy wybrano go I sekretarzem PZPR. Był przywódcą PRL do grudnia 1970 r.

■ SPRAWA „PO PROSTU”

Gomułka uważał za słuszny ustrój, w którym przywódczą rolę odgrywała partia komunistyczna. Podczas słynnego przemówienia na warszawskim placu Defilad w październiku 1956 r. przypomniał, że czas wiecowania się skończył i należy wrócić do pracy. Po wyborach w styczniu 1957 r. rozpoczął powolny proces ograniczania swobód obywatelskich i odchodzenia od polityki uważanej przez wielu Polaków za początek demokratyzacji kraju. Symbolem końca okresu ustępstw ze strony Gomułki stało się zamknięcie w październiku 1957 r. pisma „Po Prostu” i rozpędzenie przez milicję demonstrantów protestujących przeciwko tej decyzji.

JADWIGA MAZOWIECKI I JERZY MIKKE

List otwarty

do Redaktora Naczelnego
„Słowa Powszechnego”

„Po Prostu” było pismem skierowanym do młodych ludzi. Wydawano je w latach 1947–1957. W jego redakcji pracowali m.in. Ryszard Turcki, Agnieszka Osiecka, Marek Hłasko, Jan Olszewski, a także Jerzy Urban.

■ czasopismo, 1956 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

KLUB MŁODEJ INTELIGENCJI

Tygodnik „Po Prostu” przedstawił w 1955 r. projekt tworzenia Klubów Młodej Inteligencji. Ich powstanie było jednym z przejawów trwającej w Polsce odwilży.

Na hasło rzucone przez „Po Prostu” i grupę z Brzozowa młodzi absolwenci szkół wyższych, nie chcąc umierać prowincjonalną śmiercią inteligenta, tworzyli Kluby Młodej Inteligencji. [...] Pisaliśmy o „wtrącaniu się” młodej inteligencji do najbardziej żywych spraw miejsc, w których działały kluby. A to „wtrącanie się” nierzadko przybierało wówczas charakter walki z lokalnymi kacykami – nieukami i dzierzymordami wszelkiej maści. [...] Nie wszystkim było to na rękę. Kiedy takiemu lekarzowi czy prawnikowi nie podobało się coś w sposobie rządzenia powiatem łatwo było go „usadzić”. Gorzej, gdy Ci niezadowoleni zaczęli się grupować. Antyklubowa nagonka popierana zresztą represjami administracyjnymi była najlepszym dowodem, że nastroje antyinteligencyjne [...] biorą się z konkretnej sytuacji ludzi, którzy swoje stanowiska zawdzięczali wszystkiemu,

tylko nie kwalifikacjom. W Częstochowie [...] działacze KMI chcieli z innymi członkami miejscowego „Ruchu Październikowego” wpłynąć na wynik wyborów do Komitetu Miejskiego [PZPR], zostali przez stróżów porządku wywiezieni do zamiejskiego lasu, żeby nie przeszkadzali. [...]

Przewodnicząca miejscowego KMI, niegdyś pełna zapалу działaczka, dziś twierdzi, że odechciało się jej wszystkiego [...]. Zagrożona wydaleniem z partii za „rozrabiactwo”, wycofała się z klubowej działalności.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, co chcieli osiągnąć członkowie KMI i w jaki sposób działali.
2. Scharakteryzuj postawę władz wobec inicjatywy KMI.

Źródło: W. Głowacki, *Ofiary stabilizacji*, „Po Prostu” 12 V 1957.

ĆWICZENIA

1. Omów przemiany polityczne i społeczne w Polsce w latach 1953–1956.
2. Wyjaśnij znaczenie pojęcia „odwilż”. Wymień jej przykłady.
3. Przedstaw stosunki pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w okresie odwilży.

DLA ZAINTERESOWANYCH

P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993.

A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Świątły*, Warszawa 2009.

Rok 1956

<http://link.nowaera.pl/his370>

Pojechał dumnie

<http://link.nowaera.pl/his371>

7. POLSKI PAŹDZIERNIK

Zadanie 1.

Zaznacz po jednym prawidłowym stwierdzeniu na temat natolińczyków i puławian.

• Natolińczycy

- Byli najważniejszymi politykami PZPR; wywierali wpływ na media.
- Opowiadali się za utrzymaniem dotychczasowej władzy i panującego systemu, sprzeciwiali się jego liberalizacji.
- Cieszyli się poparciem Nikity Chruszczowa.
- Proponowali odejście od systemu socjalistycznego – nawet kosztem zerwania stosunków z ZSRR.

• Puławianie

- Dążyli do zniesienia wszelkich ograniczeń w życiu społecznym.
- Aby utrzymać władzę po śmierci Józefa Stalina, postulowali liberalizację systemu.
- Byli najmłodszymi przedstawicielami partii dążących do przejęcia władzy.
- Mieli różne od natolińczyków cele polityczne.

Zadanie 2.

Przeczytaj fragment przemówienia radiowego Józefa Cyrankiewicza ze s. 261 podręcznika, a następnie wykonaj polecenia.

a) Napisz, kto – według Cyrankiewicza – był odpowiedzialny za wypadki czerwcowe.

b) Wyjaśnij, jak słowa tego polityka: *Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewny, że mu tę rękę władza ludowa odrąbie* odnoszą się do dalszej części jego wypowiedzi na temat demokratyzacji naszego życia.

Zadanie 3.

Wstaw literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – obok fałszywych.

- Tzw. polską drogę do socjalizmu według puławian miał realizować I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka.
- Służba Bezpieczeństwa to formacja wywiadowcza powołana do istnienia na fali liberalnych reform po 1956 r.
- Konstanty Rokossowski był jednym z inicjatorów założenia dyskusyjnego Klubu Krzywego Koła.
- Członków Związku Młodzieży Polskiej realizujących wzory kulturowe narzucone przez ZSRR nazywano bikiniarzami.
- Jednym ze skierowanych do młodych ludzi pism nieobjętych przez pewien czas zaostrożoną cenzurą było „Po Prostu”.

Zadanie 4.

Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie ułóż rozmowę członka ZMP z bikiniarzem, w której obie strony za pomocą rzeczowych argumentów będą przekonywać się nawzajem do zmiany poglądów.

W Warszawie nazywano chłopców tak ustylizowanych „bikiniarzami”, w Krakowie „dzollerami”. „Bikiniarz” pochodził od krawatów, na których wyobrażony był wybuch bomby atomowej na atolu Bikini w 1946 roku. Oczywiście, polski jitterbug był ubogi i nie umyty, prowincjonalna wersja amerykańskiego pobratymca; był śmieszny swą nieprzystosowalnością ani do prawzoru, ani do własnego otoczenia; szyl sobie ekstrawaganckie marynary u pokątnych krawców, zamęczał ich pomysłami, których nie rozumieli; obcinał nożyczkami rogi koszul z domów towarowych. Budził lekką odrazę, nawet u tych, którzy go nie zwalczali, ale i jakiś szacunek za swą nieustępliwość, za swą walkę z arcypotęgą oficjalności [...].

Prasa marksistowska [...] przyjęła wyzwanie i wdała się w wojnę. Przeciw garstce bikiniarzy wytyczone zostały działa najpotężniejszego kalibru. Padły oskarżenia o dywersję, a agenturę, o imperialistyczną degenerację i wynaturzony styl życia. Uczniowie szkół technicznych i ślusarscy terminatorzy okazali się naraz piątą kolumną i wylegarnią szpiegowskich komórek. Wszystkie tuby propagandowe – radio, film, prasa, wydawnictwa – rozdarły się wielkim krzykiem. ZMP ogłosiło rodzaj powszechnej mobilizacji.

Źródło: L. Tyrmand, *Dziennik 1954*, Warszawa 2009.

Członek ZMP:

Bikiniarz:

Członek ZMP:

Bikiniarz:

Członek ZMP:

Bikiniarz:
